TOETSBLOK 2

Thema 3 & 4

Werkboek

THEMA 3

Temu, Shein & de echte prijs van je kleding

Brede welvaart & schaarste van de aarde

THEMA 4

Vapes, Red Bull & de betuttelende overheid

Marktfalen, accijns en de rol van de staat

Leerjaar 2 havo/vwo

Naam: _____ klas: _____

Versie november 2026

Inhoud

Thema 3 — Temu, Shein & de echte prijs van je kleding 3

Les 3.1 — Een trui voor €4,-: hoe kan dat? 4

Les 3.2 — Welvaart in enge zin en brede welvaart: wat is de échte prijs? 9

Les 3.3 — Externaliteiten: de kosten die niet op het prijskaartje staan 14

Les 3.4 — Wereldwijde handelsstromen: hoe reist jouw trui de wereld rond? 20

Les 3.5 — Wie bepaalt de regels? De EU en de WTO 26

Extra rekenopdrachten 32

Thema 4 — Vapes, Red Bull & de betuttelende overheid 35

Les 4.1 — Waarom bemoeit de overheid zich met jouw vape? 36

Les 4.2 — Accijns en verbruiksbelasting: de prijs als wapen tegen externe effecten 42

Les 4.3 — Subsidies: belonen in plaats van straffen 49

Les 4.4 — Betutteling of bescherming? Het grote overheidsdebat 55

Extra rekenopdrachten 61

Toetsvoorbereiding 63

THEMA 3

Temu, Shein & de echte prijs van je kleding

Brede welvaart & schaarste van de aarde

Les 3.1 — Een trui voor €4,-: hoe kan dat?

Leerdoel: Je legt uit wat schaarste betekent. Je herkent de grenzen van de aarde als een vorm van schaarste. Je beschrijft hoe platforms als Temu en Shein met lage prijzen en slimme app-trucs inspelen op jouw koopgedrag.

Theorie & uitleg

Je scrollt door een app, ziet een trui voor €4,-, gratis verzonden vanuit een fabriek aan de andere kant van de wereld. Een dag later staat er alweer een nieuwe collectie klaar. Platforms als **Temu** en **Shein** voegen dagelijks duizenden nieuwe kledingstukken toe, tegen prijzen die in een gewone winkel onmogelijk lijken. Dit wordt vaak **ultrafast fashion** genoemd: kleding die razendsnel wordt ontworpen, geproduceerd, verkocht én weer weggegooid.

De vraag die in dit thema centraal staat: als iets zó goedkoop is, wie betaalt dan eigenlijk de échte prijs?

Definitie: schaarste

Schaarste betekent dat er niet genoeg middelen zijn om aan alle behoeften van iedereen te voldoen. Behoeften zijn in principe onbegrensd (je kunt altijd nog iets nieuws willen), maar middelen zoals geld, grondstoffen en tijd zijn beperkt. Daarom moeten mensen, bedrijven en landen voortdurend keuzes maken.

Definitie: de grenzen van de aarde

Schaarste geldt niet alleen voor jouw portemonnee. Ook de aarde zelf heeft **grenzen** : er is maar een beperkte hoeveelheid schoon water, vruchtbare grond en grondstoffen, en de atmosfeer kan maar een beperkte hoeveelheid CO2 en vervuiling verwerken voordat het klimaat en ecosystemen beschadigd raken.

Als de wereldwijde productie en consumptie sneller groeien dan de aarde kan bijhouden, overschrijden we die grenzen. Fast fashion is een sector waarbij dit sterk speelt: volgens een veelgeciteerde schatting van de Ellen MacArthur Foundation (2017) wordt er wereldwijd ongeveer elke seconde een vrachtwagenlading textiel verbrand of gestort.

Waarom 'gratis verzending' nooit echt gratis is

Vanuit economisch perspectief bestaat er geen gratis verzending: iemand betaalt altijd. Vaak zit de verzending gewoon verstopt in de prijs of betaalt het platform het uit zijn reclamebudget om klanten te lokken. Een deel van de kosten wordt bovendien **verplaatst** naar mensen die niet meebetalen aan het prijskaartje dat jij ziet: bijvoorbeeld mensen die last hebben van de vervuiling, of toekomstige generaties. In les 3.3 leer je hier het economische begrip voor: externe effecten .

Doordenker: Wat kost een dagje shoppen écht?

Voor wie verder wil denken · geen toetsstof

Lina (14) heeft zaterdag vrij. Ze kan bij haar bijbaan zoveel uren werken als ze wil, voor €11,- per uur. Ze besluit in plaats daarvan 5 uur met vrienden naar de stad te gaan. Ze geeft €25,- uit aan kleding en €6,- aan de bus.

Economen kijken niet alleen naar wat je uitgeeft, maar ook naar wat je had kunnen doen met je schaarse tijd: de opofferingskosten.

1. Bereken de opofferingskosten van de 5 uur die Lina in de stad doorbrengt.
2. Bereken de totale kosten van het dagje stad voor Lina (uitgaven plus opofferingskosten).
3. Iemand zegt: "Voor een miljonair bestaat schaarste niet." Leg uit waarom dat niet klopt. Gebruik twee vormen van schaarste uit deze les.

Kernbegrippen

Schaarste (herhaling thema 1)

Er zijn niet genoeg middelen om aan alle (onbegrensde) behoeften van iedereen te voldoen, waardoor keuzes gemaakt moeten worden.

Ultrafast fashion

Kleding die razendsnel wordt ontworpen, geproduceerd, verkocht en weer weggegooid, kenmerkend voor platforms als Temu en Shein.

App-trucs (verleidingstechnieken)

Onderdelen van een shopping-app die ervoor zorgen dat je langer kijkt en sneller koopt, zoals aftellende klokjes (tijdsdruk), spelletjes en beloningen (kopen voelt als winnen) en pushmeldingen die je terughalen naar de app.

Algoritme (in een shopping-app) (herhaling thema 1)

Een rekenregel in de app die bijhoudt waar jij naar kijkt en op basis daarvan bepaalt welke producten je te zien krijgt.

De grenzen van de aarde

De beperkte hoeveelheid grondstoffen, schoon water en opnamecapaciteit voor vervuiling die de aarde heeft, voordat klimaat en ecosystemen beschadigd raken.

Verborgen kosten (bij 'gratis verzending')

Kosten die je niet apart op het prijskaartje ziet, maar die wel betaald worden. Bij "gratis verzending" verdwijnen de kosten niet: ze zitten verstopt in de prijs, worden betaald uit het reclamebudget van het platform, of komen (bijvoorbeeld via vervuiling) bij anderen terecht.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Leg uit wat schaarste betekent.

---

2. Wat wordt bedoeld met 'de grenzen van de aarde'?

3. Noem twee kenmerken van ultrafast fashion.

4. Wat betekent het dat behoeften onbegrensd zijn?

5. Noem twee voorbeelden van eindige grondstoffen.

Informatiebron — nieuwsbericht

Voorbeeldbericht: naaisters verdienen een paar cent per trui

Een journalist bezocht een fabriek die kleding maakt voor verschillende internationale fast-fashionmerken. Werknemers vertelden dat ze voor het naaien van een trui omgerekend ongeveer 20 cent per stuk verdienen, terwijl diezelfde trui online voor 4 euro wordt verkocht.

6. Gebruik de bron. Noem twee andere kostenposten (naast het naailoon) die ook nog in de verkoopprijs van 4 euro moeten zitten.

7. Noem twee trucs waarmee een shopping-app je sneller laat kopen. Leg bij één truc uit hoe die werkt.

Zilver: Toepassing & Rekenen

8. Leg uit waarom 'gratis verzending' economisch gezien nooit echt gratis is.

9. Een webshop voegt dagelijks 5.000 nieuwe kledingstukken toe. Wat zegt dit over het tempo van fast fashion, vergeleken met een traditionele kledingwinkel?

10. Waarom kan een land (of de wereld) niet blijvend meer grondstoffen gebruiken dan de aarde kan vernieuwen?

11. Geef een voorbeeld van een keuze die je zelf maakt vanwege schaarste van geld, en een voorbeeld vanwege schaarste van tijd.

12. Leg uit waarom fast fashion-platforms extreem lage prijzen kunnen aanbieden.

13. Waarom is "gratis retourneren" ook niet echt gratis voor de samenleving?

Reactie van een koper

> “Ik koop weleens bij dit soort webshops, maar ik voel me er ook schuldig over als ik lees hoe weinig de naaisters verdienen. Toch is het voor mij vaak de enige optie die ik kan betalen.”
>
> — Klant op sociale media

14. Leg uit waarom deze klant hier een lastige afweging beschrijft, gebruikmakend van het begrip schaarste.

Goud: Analyse & Evaluatie – de uitdaging

15. Beoordeel: is de lage prijs van een Temu-trui vooral het gevolg van efficiëntie, of van het niet meerekenen van kosten? Onderbouw je antwoord.

16. Leg uit hoe het begrip schaarste zowel op microniveau (jouw portemonnee) als op wereldniveau (de aarde) van toepassing is.

17. Sommige economen zeggen dat "eindeloze economische groei" op een eindige planeet een probleem is. Andere economen denken dat groei kan samengaan met minder vervuiling ("groene groei"). Leg beide standpunten uit en geef aan welk standpunt jou het meest overtuigt.

Les 3.2 — Welvaart in enge zin en brede welvaart: wat is de échte prijs?

Leerdoel: Je legt het verschil uit tussen welvaart in enge zin en brede welvaart. Je past dit verschil toe op de aankoop van kleding.

Theorie & uitleg

Voor €4,- een trui kopen lijkt op het eerste gezicht puur voordelig: je hebt meer geld over voor andere dingen. Maar economen kijken breder dan alleen de prijs op het schermpje.

Definitie: welvaart in enge zin

Welvaart in enge zin gaat over de hoeveelheid goederen en diensten die mensen kunnen kopen met hun geld: hoeveel inkomen heb je, en wat kun je daarmee aanschaffen? Een lage prijs verhoogt de welvaart in enge zin, want je houdt meer geld over.

Voor een heel land wordt welvaart in enge zin vaak gemeten met het **bruto binnenlands product (bbp)** : de totale geldwaarde van alles wat een land in een jaar produceert. Het **bbp per hoofd** deelt dat bedrag door het aantal inwoners, en laat zien hoe rijk een land gemiddeld is — maar zegt niets over gezondheid, milieu of een eerlijke verdeling.

Definitie: brede welvaart

In thema 1 leerde je al het begrip welvaart in ruime zin : naast geld tellen ook niet-materiële zaken mee, zoals gezondheid, vrije tijd en rust. **Brede welvaart** gaat nog een stap verder. Het kijkt niet alleen naar hoe het met jou gaat, maar ook naar het milieu, naar de toekomst en naar mensen in andere landen. Het Nederlandse Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) publiceert hierover jaarlijks de "Monitor Brede Welvaart", en gebruikt daarbij drie invalshoeken:

- **Hier en nu:** hoe gaat het op dit moment met mensen in Nederland?
- **Later:** gaat welvaart nu ten koste van welvaart in de toekomst?
- **Elders:** gaat onze welvaart ten koste van mensen in andere landen?

Let op het verschil: in veel boeken worden welvaart in ruime zin en brede welvaart bijna als hetzelfde gebruikt, en je komt beide termen later nog vaak tegen. Het verschil zit vooral in **later** en **elders** : welvaart in ruime zin kijkt naar hoe het nu met mensen hier gaat (ook met gezondheid en vrije tijd), brede welvaart kijkt daarnaast naar toekomstige generaties en naar mensen in andere landen.

Toegepast op een trui van €4,-

Welvaart in enge zin: jij houdt geld over, dus dit stijgt.

Brede welvaart – hier en nu: koop je de trui omdat je hem echt nodig hebt, of speelt de app in op een kort gevoel van koopplezier dat snel weer wegzakt?

Brede welvaart – later: de grondstoffen en vervuiling die nodig waren om de trui te maken, blijven bestaan nadat jij hem allang niet meer draagt.

Brede welvaart – elders: hoeveel loon en welke arbeidsomstandigheden had de fabrieksarbeider die

de trui maakte?

Burgerschap — Je mag jezelf zijn

Koop je die trui omdat je hem echt nodig hebt, of vooral om het korte kick-gevoel van de app? Allebei mag, zolang jij zelf bewust die keuze maakt, en niet de app voor jou kiest.

Waarom brede welvaart moeilijk te meten is

Geld is makkelijk te meten: je kunt euro's optellen. Gezondheid, geluk of een schoon milieu zijn veel lastiger in een getal te vangen, en verschillende mensen kunnen het oneens zijn over hoe zwaar elk onderdeel moet meewegen. Daardoor kan brede welvaart best stijgen op het ene onderdeel (bijvoorbeeld inkomen), terwijl het tegelijk daalt op een ander onderdeel (bijvoorbeeld milieu) — en is er geen simpel totaalcijfer dat alles samenvat.

Wat telt mee? Welvaart in enge zin, in ruime zin en brede welvaart

	Enge zin	Ruime zin	Brede welvaart
Inkomen en wat je kunt kopen	ja	ja	ja
Gezondheid, vrije tijd, rust	nee	ja	ja
Milieu en toekomstige generaties (later)	nee	nee	ja
Mensen in andere landen (elders)	nee	nee	ja

Doordenker: Eén getal voor brede welvaart?

Voor wie verder wil denken · geen toetsstof

Hieronder staan twee verzonnen landen. Het CBS meet brede welvaart met een "dashboard" van veel indicatoren, en niet met één totaalcijfer. In deze opdracht ontdek je waarom.

Indicator	Land A	Land B
Bbp per hoofd (per jaar)	€52.000,-	€41.000,-
Levensverwachting	79 jaar	83 jaar
CO2-uitstoot per inwoner (per jaar)	14 ton	6 ton
Gemiddelde werkweek	44 uur	36 uur

Verzonnen landen en getallen, alleen voor deze opdracht.

1. Welk land heeft de hoogste welvaart in enge zin? Leg uit met een gegeven uit de tabel.
2. Geef per indicator 1 punt aan het land dat daarop het beste scoort. Welk land wint als alle indicatoren even zwaar tellen?
3. Bedenk een andere weging (bijvoorbeeld: één indicator telt dubbel of vaker) waardoor het andere land wint. Leg uit wat dit zegt over het maken van één totaalcijfer voor brede welvaart.
4. Bij welke invalshoek van brede welvaart (hier en nu, later, elders) hoort de CO2-uitstoot vooral? Leg uit.

Kernbegrippen

Welvaart in enge zin (herhaling thema 1)

De hoeveelheid goederen en diensten die mensen kunnen kopen met hun geld.

Bbp (bruto binnenlands product) per hoofd

De totale geldwaarde van alles wat een land in een jaar produceert, gedeeld door het aantal inwoners. Meet welvaart in enge zin op landniveau.

Brede welvaart

Welvaart waarbij naast geld en bezit ook zaken als gezondheid, milieu, veiligheid, vrije tijd en welzijn meetellen, en waarbij je ook kijkt naar later (toekomstige generaties) en elders (andere landen). Gaat verder dan welvaart in ruime zin uit thema 1.

Hier en nu / later / elders

De drie invalshoeken die het CBS gebruikt om brede welvaart te meten: hoe het nu gaat, of dit ten koste gaat van de toekomst, en of het ten koste gaat van mensen elders.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Leg het verschil uit tussen welvaart in enge zin en brede welvaart.

2. Noem de drie invalshoeken die het CBS gebruikt om brede welvaart te meten.

3. Geef een voorbeeld van iets dat bij brede welvaart hoort, maar niet in geld is uit te drukken.

4. Wat zijn de drie invalshoeken "hier, later, elders" bedoeld te laten zien?

5. Noem een voorbeeld van brede welvaart die met de invalshoek "later" te maken heeft.

Zilver: Toepassing & Rekenen

6. Een trui van €4,- verhoogt jouw welvaart in enge zin. Leg uit hoe dit tegelijk ten koste kan gaan van brede welvaart 'elders'.

7. Leg uit hoe overmatig kopen ten koste kan gaan van brede welvaart 'later'.

8. Waarom is het lastig om brede welvaart in één getal samen te vatten?

9. Bedenk zelf een voorbeeld waarbij welvaart in enge zin stijgt, maar brede welvaart daalt.

10. Leg uit waarom een land met een hoog bbp per hoofd toch een lage brede welvaart kan hebben.

11. Waarom kan het kopen van een goedkoop product de brede welvaart "elders" negatief beïnvloeden, ook al voelt de koper daar niets van?

Goud: Analyse & Evaluatie – de uitdaging

12. Beoordeel: kan een land een hoge welvaart in enge zin hebben, maar een lage brede welvaart? Onderbouw met een voorbeeld.

13. Leg uit waarom verschillende mensen het oneens kunnen zijn over hoe zwaar 'elders' moet meewegen in brede welvaart.

14. Verklaar hoe de dalende prijs van kleding de afgelopen decennia zowel welvaart in enge zin kan hebben verhoogd, als brede welvaart kan hebben verlaagd.

Les 3.3 — Externaliteiten: de kosten die niet op het prijskaartje staan

Leerdoel: Je legt uit wat een negatief extern effect is. Je herkent voorbeelden van een negatief extern effect bij fast fashion. Je berekent de maatschappelijke kosten: productiekosten plus externe kosten. Je legt uit waarom er door negatieve externe effecten te veel van een product wordt gemaakt en gekocht.

Theorie & uitleg

Waarom kan een trui €4,- kosten, terwijl het verven van de stof water vervuilt, het maken CO2 uitstoot en het vervoer een vliegtuig vult? Het antwoord: een deel van die kosten wordt wel gemaakt, maar staat niet op het prijskaartje. Iemand anders draagt ze.

Definitie: extern effect (externaliteit)

Een **extern effect** is een gevolg van productie of consumptie voor mensen die niet zelf bij de koop betrokken zijn (koper en verkoper), en dat niet in de prijs verrekend is. Een **negatief** extern effect brengt schade toe (bijvoorbeeld vervuiling), een **positief** extern effect levert juist voordeel op voor anderen (bijvoorbeeld een vaccinatie, die ook de mensen om jou heen beschermt).

Voorbeelden van negatieve externe effecten bij fast fashion

- Watervervuiling door verfstoffen die in rivieren terechtkomen, waar omwonenden last van hebben.
- CO2-uitstoot door productie en (lucht)transport, die bijdraagt aan klimaatverandering.
- Textielafval dat na kort gebruik wordt gestort of verbrand, vaak in andere landen.

En de lage lonen dan? Die zijn wel een groot probleem, maar economen noemen dat meestal geen extern effect: de naaister is zelf partij bij de afspraak (zij werkt, de fabriek betaalt). Het gaat bij lage lonen vooral om de **verdeling** van wat er verdiend wordt en om de (on)gelijke macht tussen werknemer en fabriek. Je zag dit in les 3.2 al terug bij brede welvaart elders .

Productiekosten, externe kosten en maatschappelijke kosten

De **productiekosten** zijn de kosten die het bedrijf zelf betaalt om iets te maken en te verkopen: stof, loon, fabriek, transport. De **externe kosten** zijn de kosten die bij anderen terechtkomen, zoals vervuiling. Samen vormen ze de **maatschappelijke kosten** :

maatschappelijke kosten = productiekosten + externe kosten

Let op: de winkelprijs is niet hetzelfde als de productiekosten. In de winkelprijs zitten ook de winst van het bedrijf en de btw.

Marktfalen: waarom de markt dit niet vanzelf oplost

Een bedrijf houdt bij het bepalen van zijn prijs alleen rekening met zijn eigen kosten. Bij negatieve externe effecten zijn de **maatschappelijke kosten** daardoor hoger dan de kosten waarmee de markt rekent. Omdat kopers de echte kosten niet in de prijs terugzien, wordt er meer geproduceerd en gekocht dan wenselijk zou zijn als alle kosten wél in de prijs zaten. Economen noemen dit **marktfalen** : de markt leidt niet vanzelf tot de beste uitkomst voor de samenleving als geheel.

Let op: marktfalen gaat over verspilling (er wordt te veel of te weinig gemaakt en gekocht), niet over de vraag of iets eerlijk is. Lage lonen zijn daarom geen voorbeeld van marktfalen, maar een vraag over eerlijke verdeling (brede welvaart elders , les 3.2).

Het principe 'de vervuiler betaalt'

Eén manier om marktfalen te corrigeren is het principe de vervuiler betaalt : de overheid rekent de externe kosten alsnog toe aan de producent of consument, bijvoorbeeld via een milieuheffing op vervuilende productie. Zo'n heffing verhoogt de prijs, waardoor die dichter bij de maatschappelijke kosten komt te liggen. In thema 4 zie je hoe de overheid dit doet met belastingen op bijvoorbeeld tabak en frisdrank.

Een negatief extern effect bij een goedkoop shirt

1. Fabriek verft en naait: het shirt wordt gemaakt ->
2. Jij koopt het shirt: je betaalt alleen de prijs ->
3. Anderen dragen de schade: vervuilde rivier, CO2, afvalberg

Maatschappelijke kosten van een shirt = productiekosten + externe kosten (voorbeeld)

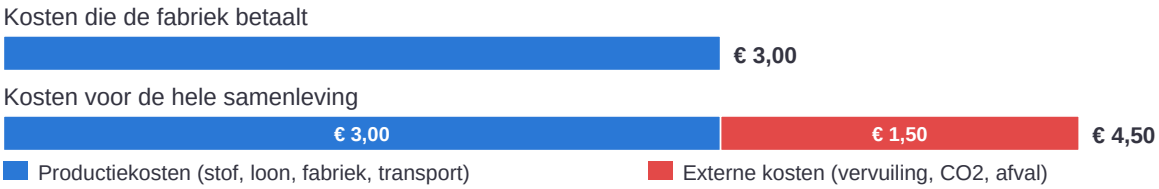

De externe kosten staan niet op het prijskaartje: anderen dragen ze. Vereenvoudigd voorbeeld met verzonnen getallen.

Doordenker: Wat gebeurt er als de externe kosten in de prijs komen?

Voor wie verder wil denken · geen toetsstof

In een stad kost een T-shirt €4,- (btw laten we buiten beschouwing). Stel dat die €4,- precies de kosten van het bedrijf dekt. De externe kosten (vervuiling, CO2) worden geschat op €2,- per shirt. De overheid voert een milieuheffing van €2,- per shirt in, en de winkels berekenen die volledig door in de prijs.

De tabel laat zien hoeveel shirts er per week worden gekocht bij verschillende prijzen.

Prijs per shirt	Gekochte shirts per week
€4,-	100.000
€5,-	90.000
€6,-	80.000
€7,-	70.000
€8,-	60.000

Verzonnen oefengetallen.

1. Wat wordt de nieuwe prijs, en hoeveel shirts worden er dan per week gekocht? Met hoeveel procent daalt het aantal?
2. Hoeveel levert de heffing de overheid per week op?

3. Leg uit waarom het voor de samenleving als geheel gunstig kan zijn dat er nu minder shirts worden gekocht. Gebruik het begrip maatschappelijke kosten.

Kernbegrippen

Extern effect (externaliteit)

Een gevolg van productie of consumptie dat invloed heeft op mensen die niet zelf bij de aankoop betrokken zijn, en dat niet in de prijs verrekend is.

Negatief extern effect

Een extern effect dat schade toebrengt aan anderen dan de koper en verkoper, zoals watervervuiling of CO2-uitstoot.

Positief extern effect

Een extern effect dat voordeel oplevert voor anderen dan de koper en verkoper, zonder dat zij daarvoor betalen, zoals een vaccinatie die ook de mensen om je heen beschermt.

Productiekosten

De kosten die een bedrijf zelf betaalt om een product te maken en te verkopen, zoals grondstoffen, loon, fabriek en transport. Let op: de winkelprijs is hoger, want daar zitten ook winst en btw in.

Maatschappelijke kosten

Alle kosten van een product voor de hele samenleving: productiekosten + externe kosten.

Marktfalen

De situatie waarin de vrije markt niet vanzelf tot de beste uitkomst voor de samenleving als geheel leidt, bijvoorbeeld doordat externe kosten of baten niet in de prijs zitten. Daardoor wordt er te veel (of te weinig) van een product gemaakt en gekocht. Let op: marktfalen gaat over verspilling, niet over de vraag of een uitkomst eerlijk is.

'De vervuiler betaalt'-principe

Het idee dat externe kosten alsnog aan de producent of consument worden toegerekend, bijvoorbeeld via een heffing.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Leg uit wat een extern effect is.

2. Noem twee voorbeelden van negatieve externe effecten bij fast fashion.

3. Wat is het verschil tussen productiekosten en maatschappelijke kosten?

4. Wat is het "de vervuiler betaalt"-principe in één zin?

5. Noem een voorbeeld van een positief extern effect.

Zilver: Toepassing & Rekenen

6. Een T-shirt heeft €5,- productiekosten, de externe kosten worden geschat op €7,-. Bereken de maatschappelijke kosten.

7. Leg uit waarom marktfalen ontstaat bij negatieve externe effecten.

8. Leg uit wat het 'de vervuiler betaalt'-principe inhoudt.

9. Waarom zou een fabriek zelf geen reden hebben om vrijwillig minder te vervuilen, als de kosten daarvan bij de omgeving liggen?

10. Een spijkerbroek heeft €15,- productiekosten, de externe kosten worden geschat op €10,-. Bereken de maatschappelijke kosten.

11. Leg uit waarom consumenten vaak niet doorhebben dat ze eigenlijk niet de volledige prijs van een product betalen.

Goud: Analyse & Evaluatie – de uitdaging

12. Beoordeel: is een heffing de beste manier om externe effecten te corrigeren, of zijn er betere manieren? Onderbouw met minstens één argument voor en één tegen.

13. Leg uit waarom het lastig is om de exacte hoogte van externe kosten te bepalen.

14. Een klasgenoot zegt: "Lage lonen in kledingfabrieken zijn een negatief extern effect." Beoordeel deze uitspraak.

Rekenopdrachten

1. Het maken en verkopen van een T-shirt kost het bedrijf €6,- (productiekosten). De externe kosten (vervuiling en uitstoot) worden geschat op €9,-. Wat zijn de maatschappelijke kosten?

Antwoord (€): _____

2. De maatschappelijke kosten van een broek zijn in totaal €18,-. De productiekosten zijn €6,-. Hoeveel euro aan externe kosten zit hierin?

Antwoord (€): _____

3. Een jurk heeft productiekosten van €8,-. De externe kosten worden geschat op 50% van de productiekosten. Wat zijn de maatschappelijke kosten?

Antwoord (€): _____

4. Een jas heeft productiekosten van €10,-, maar de maatschappelijke kosten worden geschat op €25,-. Hoeveel procent hoger zijn de maatschappelijke kosten dan de productiekosten?

Antwoord (%): _____

5. Een broek heeft productiekosten van €12,-. Onderzoekers schatten de externe kosten op 75% van de productiekosten. Wat zijn de maatschappelijke kosten?

Antwoord (€): _____

6. Kledingstuk A heeft €4,- productiekosten en €6,- externe kosten. Kledingstuk B heeft €10,- productiekosten en €3,- externe kosten. Wat zijn de maatschappelijke kosten van het kledingstuk met de hoogste maatschappelijke kosten?

Antwoord (€): _____

7. Een trui heeft productiekosten van €3,-. De externe kosten worden geschat op 200% van de productiekosten. Wat zijn de maatschappelijke kosten?

Antwoord (€): _____

8. De maatschappelijke kosten van een kledingstuk bestaan uit €5,- productiekosten en €15,- externe kosten. Hoeveel procent van de maatschappelijke kosten bestaat uit externe kosten?

Antwoord (%): _____

31. De maatschappelijke kosten van een jas zijn €36,-. De externe kosten zijn 20% van de productiekosten. Hoeveel euro zijn de productiekosten?

Antwoord (€): _____

32. Een T-shirt kost in de winkel €12,10 inclusief 21% btw. Daarin zit €2,- winst voor het bedrijf. De externe kosten zijn €4,-. Bereken de maatschappelijke kosten.

Antwoord (€): _____

33. Bij de vorige opgave voert de overheid een heffing in van €4,- (gelijk aan de externe kosten). De heffing komt bovenop de prijs zonder btw (€10,-) en wordt volledig doorberekend; daarna komt er 21% btw bij. Met hoeveel procent stijgt de winkelprijs inclusief btw?

Antwoord (%): _____

Les 3.4 — Wereldwijde handelsstromen: hoe reist jouw trui de wereld rond?

Leerdoel: Je beschrijft hoe globalisering en wereldwijde handelsstromen ervoor zorgen dat kleding goedkoop bij jou terechtkomt. Je legt uit waarom landen zich specialiseren in verschillende stappen van de productie.

Theorie & uitleg

Eén kledingstuk kan, voordat het bij jou aankomt, al door drie of vier landen zijn gereisd. Dat is geen toeval: het is het resultaat van **globalisering** en wereldwijde arbeidsdeling.

Definitie: globalisering

Globalisering is het proces waarbij landen, bedrijven en mensen wereldwijd steeds nauwer met elkaar verbonden raken, onder andere door handel, transport en technologie. Grondstoffen, productiestappen en verkoop vinden daardoor steeds vaker in verschillende landen plaats, in plaats van allemaal in één land.

Definitie: specialisatie en arbeidsdeling

Landen en bedrijven **specialiseren** zich vaak in het onderdeel van de productie waar zij relatief goed of goedkoop in zijn: het ene land heeft bijvoorbeeld lage loonkosten en veel arbeidskrachten (geschikt voor naaiwerk), een ander land heeft grote fabrieken en technologie voor het weven van stof. Door deze **arbeidsdeling** kan een product uiteindelijk goedkoper gemaakt worden dan wanneer één land alles zelf zou doen.

De reis van een kledingstuk (voorbeeldroute)

1. Katoenveld — bv. India of de VS

De grondstof (katoen) wordt geteeld en geoogst.

2. Spinnerij & weverij — bv. Bangladesh of Vietnam

Katoen wordt gesponnen tot garen en geweven tot stof.

3. Kledingfabriek — bv. China of Bangladesh

De stof wordt geknipt en genaaid tot een kledingstuk.

4. Distributiecentrum — bv. China

Kledingstukken worden gesorteerd, verpakt en klaargemaakt voor verzending.

5. Vervoer — via lucht- of zeevracht

Het pakketje reist duizenden kilometers naar de klant.

6. Jouw brievenbus — Nederland

Het kledingstuk komt aan, vaak binnen een paar dagen.

Let op: dit is een voorbeeld van een traditionele kledingketen. Bij Shein en Temu zit een groot deel van

de keten juist in één land: veel kleding wordt in kleine fabrieken in China gemaakt en daarna als los pakketje per vliegtuig direct naar de klant gestuurd, zonder winkel ertussen.

Definitie: de vier sectoren van de economie

Economen delen alle productie in een land op in vier **sectoren** . De reis van een kledingstuk laat ze bijna allemaal zien:

- **Primaire sector** : het winnen van grondstoffen uit de natuur (landbouw, visserij, mijnbouw). Voorbeeld: het katoenveld (stap 1).
- **Secundaire sector** : het verwerken van grondstoffen tot producten (industrie, ook de bouw). Voorbeeld: spinnerij, weverij en kledingfabriek (stap 2 en 3).
- **Tertiaire sector** : commerciële dienstverlening, waarvoor de klant betaalt (handel, transport, banken, webshops). Voorbeeld: distributiecentrum, vervoer en verkoop (stap 4 en 5).
- **Quartaire sector** : niet-commerciële dienstverlening, die vooral met belasting- en premiegeld wordt betaald (onderwijs, zorg, politie, overheid). Voorbeeld: de douane die pakketjes uit het buitenland controleert.

Een rijk land als Nederland heeft een grote dienstensector (tertiair en quartair): daar werken verreweg de meeste mensen. Veel primaire en secundaire stappen van onze kleding vinden juist in andere landen plaats. Ook dat is wereldwijde arbeidsdeling.

Voor- en nadelen van globalisering

Voordelen: lagere prijzen voor consumenten, meer keuze uit producten van over de hele wereld, en banen en inkomen in producerende landen. In Bangladesh bijvoorbeeld is de kledingindustrie de belangrijkste exportsector en werken er miljoenen mensen, vooral vrouwen.

Nadelen: afhankelijkheid van andere landen, verlies van banen in landen waar productie wegtrekt, extra transportvervuiling, en minder controle op arbeidsomstandigheden en veiligheid ver van huis.

Daarom is "gewoon niet meer kopen" niet altijd de oplossing: als niemand meer koopt, verliezen ook de naaisters hun werk. Veel organisaties pleiten daarom voor betere lonen en veiligere fabrieken in plaats van een boycott.

Burgerschap — Je mag meedoen

Achter elk kledingstuk zitten mensen in meerdere landen die samen dat ene product mogelijk maken. Wereldwijde handel verbindt jou met mensen die je nooit zult ontmoeten, en dat maakt hun werk en welzijn ook een beetje jouw zaak.

Comparatief voordeel

Economen verklaren specialisatie tussen landen vaak met comparatief voordeel : een land specialiseert zich niet per se in wat het allerbeste kan, maar in wat het relatief het goedkoopst kan, vergeleken met andere producten die het ook zou kunnen maken. Door wereldwijd te specialiseren en vervolgens te ruilen (handel te drijven), kan de totale productie wereldwijd hoger uitvallen dan wanneer elk land alles zelf zou proberen te maken.

Reken het zelf na met dit vereenvoudigde voorbeeld. Twee landen kunnen allebei twee dingen maken:

Uren werk nodig voor:	1 T-shirt	1 meter stof
Land A	2 uur	1 uur
Land B	4 uur	4 uur

Land A is voor beide producten sneller (het heeft een absoluut voordeel bij allebei). Toch loont specialisatie: in de tijd dat Land A 1 T-shirt maakt (2 uur), had het 2 meter stof kunnen maken. Dat zijn de opofferingskosten van een T-shirt. Land B maakt in de tijd van 1 T-shirt (4 uur) maar 1 meter stof. Land B geeft dus relatief minder stof op om een T-shirt te maken: Land B heeft het **comparatieve voordeel** bij T-shirts, en Land A bij stof. Specialiseren beide landen zo en ruilen ze vervolgens, dan komt er wereldwijd meer van allebei beschikbaar dan wanneer elk land alles zelf zou blijven maken.

Doordenker: Reken zelf met comparatief voordeel

Voor wie verder wil denken · geen toetsstof

Twee landen, C en D, kunnen allebei jassen en schoenen maken. De tabel laat zien hoeveel uur werk er nodig is voor één stuk.

Uren werk nodig voor:	1 jas	1 paar schoenen
Land C	6 uur	3 uur
Land D	10 uur	4 uur

Vereenvoudigd, verzonnen voorbeeld.

1. Welk land heeft bij beide producten een absoluut voordeel? Leg uit.
2. Bereken voor beide landen de opofferingskosten van 1 jas (in paren schoenen). Welk land heeft het comparatieve voordeel bij jassen, en welk land bij schoenen?
3. Land C gaat jassen maken en land D schoenen. Ze ruilen. Geef een ruilverhouding (aantal paren schoenen voor 1 jas) waarbij beide landen erop vooruitgaan, en leg uit waarom.

Kernbegrippen

Globalisering
Het proces waarbij landen, bedrijven en mensen wereldwijd steeds nauwer met elkaar verbonden raken door handel, transport en technologie.

Specialisatie
Het proces waarbij landen of bedrijven zich richten op het onderdeel van de productie waar zij relatief goed of goedkoop in zijn.

Arbeidsdeling
Het verdelen van productiestappen over verschillende landen of bedrijven, zodat elk onderdeel efficiënter gemaakt kan worden.

Comparatief voordeel (Doordenker)
Een land specialiseert zich in wat het relatief het goedkoopst kan maken, vergeleken met andere producten die het ook zou kunnen maken.

Primaire sector

Bedrijven die grondstoffen uit de natuur halen, zoals landbouw, visserij en mijnbouw.

Secundaire sector

Bedrijven die grondstoffen verwerken tot producten (industrie, ook de bouw).

Tertiaire sector

Commerciële dienstverlening: diensten waarvoor de klant betaalt, zoals handel, transport en banken.

Quartaire sector

Niet-commerciële dienstverlening die vooral met belasting- en premiegeld wordt betaald, zoals onderwijs, zorg en de overheid.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Leg uit wat globalisering betekent.

2. Wat is specialisatie?

3. Noem twee voordelen en twee nadelen van globalisering.

4. Wat is een voorbeeld van globalisering in het dagelijks leven?

5. Waarom specialiseren landen zich in bepaalde productiestappen?

6. In welke sector werkt een katoenboer, en in welke sector werkt iemand in een kledingfabriek?

7. Wat is het verschil tussen de tertiaire en de quartaire sector? Geef van allebei een voorbeeld.

Zilver: Toepassing & Rekenen

8. Leg uit waarom een kledingstuk vaak door meerdere landen reist voordat het bij jou aankomt.

9. Waarom kan het voor een bedrijf goedkoper zijn om in meerdere landen te laten produceren, in plaats van alles in één land?

10. Wat is arbeidsdeling, en hoe hangt dit samen met specialisatie?

11. Geef een voorbeeld van een nadeel van globalisering voor werknemers in Nederland.

12. Leg uit hoe specialisatie de totale wereldwijde productie kan verhogen.

13. Wat is een risico van te sterke afhankelijkheid van één ander land voor een cruciaal onderdeel?

14. In Nederland werken de meeste mensen in de dienstensector, terwijl de katoen en de fabrieken van onze kleding vaak in andere landen zitten. Leg uit hoe dat met wereldwijde arbeidsdeling te maken heeft.

Goud: Analyse & Evaluatie – de uitdaging

15. Beoordeel: is globalisering vooral gunstig voor consumenten, of vooral voor bedrijven? Onderbouw je standpunt.

16. Leg het begrip comparatief voordeel uit met een zelfbedacht voorbeeld.

17. Verklaar waarom afhankelijkheid van andere landen zowel een voordeel als een risico kan zijn.

Les 3.5 — Wie bepaalt de regels? De EU en de WTO

Leerdoel: Je legt uit waarom de EU importheffingen instelt op goedkope pakketjes van buiten de EU. Je beschrijft de rol van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) bij wereldwijde handelsafspraken. Je legt het verschil uit tussen vrijhandel en protectionisme.

Theorie & uitleg

de Europese Unie

Binnen de **Europese Unie (EU)** geldt een **interne markt** : tussen de 27 lidstaten mogen goederen vrij en zonder invoerrechten heen en weer reizen. Aan de **buitengrens** van de EU ligt dat anders: daar gelden gezamenlijke douaneregels voor producten die van buiten de EU binnenkomen.

Wet & regelgeving: de nieuwe importheffing (sinds 1 juli 2026)

Tot voor kort waren pakketjes met een waarde onder de €150,- volledig vrijgesteld van invoerrechten, ook al moest er al wel btw over betaald worden. Van deze vrijstelling maakten vooral Chinese platforms als Temu, Shein en AliExpress massaal gebruik: alleen al in 2024 kwamen er wereldwijd miljarden van dit soort kleine pakketjes de EU binnen, waarvan het overgrote deel uit China.

Sinds **1 juli 2026** geldt een tijdelijke, vaste invoerheffing van **€3,- per productcategorie** in een zending van buiten de EU, bovenop de btw. Een bestelling met twee identieke T-shirts telt als één categorie (dus €3,- heffing); een bestelling met een T-shirt én een paar oordopjes telt als twee categorieën (dus €6,-). Deze regeling geldt tot 1 juli 2028, waarna de gewone EU-invoerrechten per productsoort gaan gelden.

Waarom deze maatregel? Europese winkels moeten aan strenge veiligheids- en belastingregels voldoen; platforms van buiten de EU konden dat vaak omzeilen. Daarnaast kon de douane het enorme aantal kleine pakketjes niet meer goed controleren op veiligheid en fraude.

Terugkoppeling: is dit een 'de vervuiler betaalt'-maatregel?

Niet echt. In les 3.3 leerde je dat een overheid externe kosten (zoals vervuiling) in de prijs kan stoppen met een heffing. Deze importheffing is daar niet voor bedoeld: hij is even hoog voor een vervuilend als voor een schoon product. Het is een **invoerrecht** dat vooral twee doelen heeft: **eerlijkere concurrentie** met Europese winkels (die wél invoerrechten over hun partijen betalen) en **minder pakketjes** , zodat de douane beter kan controleren. Wel kan de heffing als bijeffect de verkoop van wegwerpkleding iets afremmen, en daarmee ook de vervuiling.

Bestelling van € 20 van buiten de EU: vóór en ná de heffing van € 3

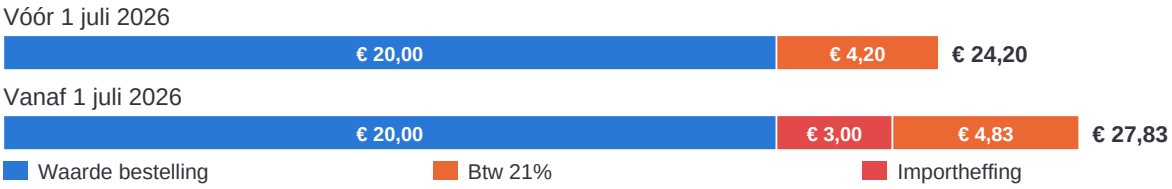

Eerst de heffing bij de waarde optellen, dan 21% btw over dat totaal: (20 + 3) × 1,21 = € 27,83.

de Wereldhandelsorganisatie (WTO)

De EU is niet de enige speler. Wereldwijd bestaan er afspraken tussen bijna alle landen ter wereld over hoe zij handel met elkaar drijven. Deze afspraken worden bewaakt door de **Wereldhandelsorganisatie** , beter bekend als de **WTO** .

Definitie: de WTO

De **WTO (World Trade Organization)** is een internationale organisatie met 166 leden, die als doel heeft wereldwijde handel eerlijker en voorspelbaarder te maken. De WTO stelt gezamenlijke regels op voor onder andere invoerrechten, en biedt een plek waar landen handelsconflicten met elkaar kunnen oplossen zonder meteen tot een "handelsoorlog" (over en weer steeds hogere heffingen) over te gaan.

De WTO staat wel onder druk. De "hoogste rechter" van de WTO (de beroepsinstantie) kan sinds eind 2019 geen uitspraken meer doen, omdat de Verenigde Staten de benoeming van nieuwe rechters blokkeren. En in 2025 voerden de VS hoge importheffingen in op producten uit veel landen, waarop andere landen weer reageerden. Of de WTO-regels nog genoeg bescherming bieden, is dus een actuele vraag.

EU versus WTO: wat is het verschil?

De **EU** is een samenwerkingsverband van 27 Europese landen met een eigen interne markt en een gezamenlijke buitengrens. De **WTO** is wereldwijd en veel groter: het regelt afspraken tússen landen (of handelsblokken zoals de EU) onderling, over de hele wereld. De EU moet zich, net als andere landen, aan de afspraken van de WTO houden wanneer zij regels zoals de nieuwe importheffing instelt.

Definitie: vrijhandel en protectionisme

Landen bewegen voortdurend tussen twee uitersten: **vrijhandel** (zo min mogelijk beperkingen op internationale handel, wat vaak zorgt voor lagere prijzen en meer keuze) en **protectionisme** (het beschermen van de eigen markt met heffingen of regels, wat de eigen industrie kan beschermen maar producten duurder kan maken). De importheffing op pakketjes zit hier tussenin: geen volledig verbod, maar wel een drempel die eerlijkere concurrentie moet afdwingen.

Doordenker: Een vast bedrag of een percentage?

Voor wie verder wil denken · geen toetsstof

De EU koos voor een vaste heffing van €3,- per productcategorie in een pakketje, en niet voor een percentage van de waarde. Dat heeft grote gevolgen voor wie er het meest door wordt geraakt. (Btw laten we in deze opdracht buiten beschouwing.)

1. Hoeveel procent van de waarde is de heffing bij een pakketje met één T-shirt van €5,-? En bij een pakketje met één jas van €100,-?
2. Iemand bestelt 10 identieke T-shirts van €5,- in één pakketje (één productcategorie). Hoeveel heffing betaalt hij per T-shirt, en hoeveel procent is dat?
3. Leg met je antwoorden op a en b uit hoe platforms en kopers kunnen reageren op deze heffing. Geef twee voorbeelden.

4. Past een vaste heffing bij de doelen van de EU (eerlijkere concurrentie en minder kleine pakketjes)? Geef een argument vóór en een nadeel.

Kernbegrippen

Interne markt (EU)

Het gebied binnen de EU waarbinnen goederen vrij en zonder invoerrechten tussen lidstaten mogen reizen.

Importheffing (invoerrecht)

Een bedrag dat betaald moet worden over goederen die een handelsgebied (zoals de EU) binnenkomen van buiten dat gebied.

De-minimisdrempel

De waardegrens waaronder pakketjes eerder volledig vrijgesteld waren van invoerrechten; voor de EU lag deze op €150,-.

WTO (Wereldhandelsorganisatie)

Een internationale organisatie met 166 leden die wereldwijde afspraken over handel en invoerrechten bewaakt en handelsconflicten helpt oplossen.

Vrijhandel

Internationale handel met zo min mogelijk beperkingen, zoals importheffingen.

Protectionisme

Het beschermen van de eigen markt met heffingen of regels, om de eigen industrie te beschermen tegen buitenlandse concurrentie.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat verandert er sinds 1 juli 2026 voor pakketjes van buiten de EU onder €150,-?

2. Wat doet de WTO?

3. Wat is het verschil tussen vrijhandel en protectionisme?

4. Hoeveel bedraagt de vaste invoerheffing per productcategorie sinds 1 juli 2026?

5. Hoeveel leden telt de WTO ongeveer?

Zilver: Toepassing & Rekenen

6. Leg uit waarom de EU deze importheffing heeft ingevoerd.

7. Een bestelling heeft 2 productcategorieën. Bereken de totale importheffing.

8. Leg uit hoe de nieuwe importheffing een voorbeeld is van het corrigeren van oneerlijke concurrentie.

9. Waarom moet de EU zich bij het instellen van importheffingen houden aan WTO-afspraken?

10. Een bestelling heeft 4 productcategorieën. Bereken de totale importheffing.

11. Leg uit waarom de douane moeite had om de oude vrijstelling voor kleine pakketjes goed te controleren.

Goud: Analyse & Evaluatie – de uitdaging

12. Beoordeel: is de nieuwe importheffing vooral bedoeld om de overheid inkomsten te geven, of om oneerlijke concurrentie tegen te gaan? Onderbouw je antwoord.

13. Leg uit wat het risico is als landen zonder gezamenlijke afspraken (zoals bij de WTO) elkaar met steeds hogere heffingen beconcurreren.

14. Een klasgenoot zegt: "De importheffing van €3,- is een milieuheffing volgens het principe de vervuiler betaalt." Beoordeel deze uitspraak met wat je in les 3.3 en 3.5 hebt geleerd.

Rekenopdrachten

1. Een bestelling bevat 3 verschillende productcategorieën. Bereken de totale importheffing.

Antwoord (€): _____

2. Een bestelling van €10,- (1 productcategorie) wordt afgerekend volgens de regels vanaf 1 juli 2026. Bereken de totale prijs, inclusief heffing en 21% btw over (bedrag + heffing).

Antwoord (€): _____

3. Een bestelling van €20,- heeft 2 productcategorieën. Bereken de btw die je betaalt (21% over bedrag + heffing).

Antwoord (€): _____

4. Een bestelling van €9,- (1 productcategorie) kostte vóór 1 juli 2026 in totaal €10,89 (alleen btw, geen heffing). Bereken met hoeveel procent de totaalprijs stijgt door de nieuwe regels (afgerond op 1 decimaal).

Antwoord (%): _____

5. Bereken hoeveel euro een bestelling van €50,- (1 productcategorie) duurder wordt door de nieuwe regels, vergeleken met de oude situatie (alleen btw, geen heffing).

Antwoord (€): _____

6. Een bestelling van €30,- heeft 3 verschillende productcategorieën. Bereken de totale prijs die je moet betalen, inclusief heffing en btw.

Antwoord (€): _____

31. Je betaalt voor een pakketje met 2 productcategorieën in totaal €31,46, inclusief importheffing en 21% btw over (bedrag + heffing). Wat was de waarde van de bestelling zelf (zonder heffing en btw)?

Antwoord (€): _____

32. Bij de vorige opgave: hoeveel procent van de totale prijs (€31,46) bestaat uit heffing en btw samen (afgerond op 1 decimaal)?

Antwoord (%): _____

Extra rekenopdrachten

Niveau 2F

1. [2F] Een trui kost €5,-. Bij een actie krijg je 20% korting. Wat betaal je?

Antwoord (€): _____

2. [2F] Een webshop verkoopt 800 kledingstukken per dag. 15% daarvan wordt binnen een maand weer weggegooid. Hoeveel kledingstukken zijn dat?

Antwoord: _____

3. [2F] Een bestelling heeft 2 verschillende productcategorieën. Bereken de totale importheffing (€3,- per categorie).

Antwoord (€): _____

4. [2F] Een kledingstuk heeft €12,- productiekosten. De externe kosten (vervuiling, uitstoot) worden geschat op 25% daarvan. Hoeveel euro is dat?

Antwoord (€): _____

5. [2F] Van 250 bestelde kledingstukken wordt 8% binnen een week geretourneerd. Hoeveel stuks zijn dat?

Antwoord: _____

6. [2F] Een bestelling kostte vóór 1 juli 2026 in totaal €8,47 (inclusief btw). Door de nieuwe importheffing is deze bestelling €3,63 duurder geworden. Wat is de nieuwe totaalprijs?

Antwoord (€): _____

7. [2F] Een pakketje van een halve kilo vliegt 8.000 km van China naar Nederland. Het vervoer van dit pakketje veroorzaakt ongeveer 0,0003 kg CO_2 per kilometer. Hoeveel kg CO_2 is dat in totaal?

Antwoord (kg): _____

8. [2F] Een kledingstuk kost €9,- exclusief btw. Wat is de prijs inclusief 21% btw?

Antwoord (€): _____

9. [2F] Van een groep van 40 leerlingen zegt 65% weleens iets te kopen bij Temu of Shein. Hoeveel leerlingen zijn dat?

Antwoord: _____

10. [2F] Een pakketje weegt 300 gram en bevat 3 kledingstukken van gelijk gewicht. Hoeveel gram weegt één kledingstuk?

Antwoord (gram): _____

Niveau 3F

1. [3F] Een broek kost €15,-. Eerst krijg je 30% korting, daarna nog eens 10% korting over het nieuwe (al verlaagde) bedrag. Wat betaal je?

Antwoord (€): _____

2. [3F] Kledingstuk A groeit in verkopen van 200 naar 260 stuks. Kledingstuk B groeit van 500 naar 600 stuks. Vul het groeipercentage in van het kledingstuk dat procentueel het hardst groeit.

Antwoord (%): _____

3. [3F] De opbrengst van een kledingstuk van €12,- wordt verdeeld in de verhouding 1 : 2 : 9 tussen arbeider, fabriek en platform. Hoeveel euro krijgt de arbeider?

Antwoord (€): _____

4. [3F] Een webshop verhoogt zijn prijzen twee jaar op rij met 8% (elke keer over de nieuwe prijs). Een trui kost nu €10,-. Wat kost de trui na 2 jaar?

Antwoord (€): _____

5. [3F] Een webshop verlaagt eerst de prijs met 20%, en verhoogt die nieuwe (lagere) prijs vervolgens weer met 20%. De prijs was €25,-. Wat is de prijs nu?

Antwoord (€): _____

6. [3F] Een kledingstuk van buiten de EU heeft een waarde van €8,-. Er komt €3,- importheffing bij, en daarna 21% btw over het totaal (waarde + heffing). Wat is de uiteindelijke prijs?

Antwoord (€): _____

7. [3F] Drie productiestappen dragen bij aan een kledingstuk in de verhouding 2 : 3 : 5 (grondstof : weven : naaien). De totale productiekosten zijn €40,-. Hoeveel euro gaat er naar het naaiwerk (het grootste aandeel)?

Antwoord (€): _____

8. [3F] De geschatte externe kosten van een kledingstuk beginnen bij €10,- en stijgen twee jaar op rij met 15% per jaar. Wat zijn de externe kosten na 2 jaar?

Antwoord (€): _____

Deze pagina is bewust leeg gelaten.

THEMA 4

Vapes, Red Bull & de betuttelende overheid

Marktfalen, accijns en de rol van de staat

Les 4.1 — Waarom bemoeit de overheid zich met jouw vape?

Leerdoel: Je legt uit wat een negatief extern effect is (herhaling thema 3). Je herkent een negatief extern effect in de context van vapes en energiedrank. Je legt uit wat marktfalen is en waarom de overheid kan ingrijpen als een product schade geeft aan anderen.

Theorie & uitleg

Eerst: hoe werkt een markt?

Op een **markt** komen kopers en verkopers samen. Samen bepalen ze de prijs. Willen veel mensen iets kopen, dan kan de prijs omhoog. Is er veel aanbod, dan zakt de prijs vaak.

Meestal werkt dat goed: er wordt gemaakt wat mensen willen hebben. Maar soms gaat het mis, bijvoorbeeld als niet alle kosten in de prijs zitten. Dan wordt er te veel (of te weinig) van iets gemaakt en gekocht. Economen noemen dat **marktfalen** : de vrije markt leidt dan niet vanzelf tot de beste uitkomst voor de samenleving als geheel. In thema 9 en 10 leer je meer over hoe een markt precies werkt.

Let op: marktfalen gaat over verspilling (er wordt te veel of te weinig gemaakt en gekocht), niet over de vraag of iets eerlijk is.

Op een schoolplein staat een groepje vrienden te vapen, wachtend op de bel. Verderop haalt iemand snel een blikje Red Bull uit de automaat vóór de toets wiskunde. Op het eerste gezicht simpele, persoonlijke keuzes: jij betaalt, jij consumeert, klaar. Toch bemoeit de overheid zich hier steeds nadrukkelijker mee: een **smaakjesverbod** op vapes, en een fors hogere prijs op suikerhoudende dranken. Waarom grijpt de staat in bij iets wat jij toch gewoon zélf betaalt?

Een deel van het antwoord ken je al uit thema 3: **externe effecten** . De prijs van een vape of een blikje energiedrank laat niet alle kosten zien. Een deel van de schade komt terecht bij mensen die het product niet eens kochten. Dan kan de overheid ingrijpen, zodat die kosten toch meetellen. Het andere deel van het antwoord: de overheid wil jongeren beschermen tegen verslaving. Daarover later in dit thema meer.

Definitie: extern effect

Een **extern effect** is een gevolg van productie of consumptie dat neerslaat bij iemand die niet bij die transactie betrokken was, en dat niet in de prijs is verrekend.

Er zijn **positieve externe effecten** (bijvoorbeeld: een gevaccineerd persoon beschermt ook anderen tegen een ziekte) en **negatieve externe effecten** (bijvoorbeeld: rook of damp die een ander moet inademen).

Herhaling: je kwam externe effecten al tegen in thema 3, bij de echte prijs van je kleding. Daar ging het om wie de kosten van een €4-trui uiteindelijk draagt; hier zie je hetzelfde principe terug bij vapes en energiedrank.

Negatieve externe effecten bij vapes en energiedrank

Bij een vape betaal jij de winkelprijs. Maar daarin zitten **niet** verrekend: de **damp** die anderen meeademen en het chemisch en elektronisch **afval** van weggegooide wegwerpvapes (batterijen, resten nicotinevloeistof). Dat zijn de duidelijkste voorbeelden van een negatief extern effect: de schade komt direct terecht bij mensen die zelf niets kochten.

Een bijzonder geval: zorgkosten. In Nederland betalen we zorg samen, via de **zorgpremie** en belastingen. Wordt iemand later ziek door vapen, dan betalen alle premiebetalers mee. Dat is alleen een extern effect omdat we de zorg samen verzekeren: zonder die gezamenlijke verzekering zou de gebruiker de rekening zelf betalen. Bij energiedrank met veel suiker geldt hetzelfde voor de zorgkosten van bijvoorbeeld overgewicht en diabetes type 2.

Let op: niet alles is een extern effect

De grootste schade van vapen of te veel energiedrank komt terecht bij de gebruiker zelf: een verslaving, slechter slapen, klachten aan longen of hart. Dat is geen extern effect, want de gebruiker is zelf de koper. Toch grijpt de overheid ook daar in, vooral bij jongeren. De reden: jongeren schatten de risico's vaak lager in dan ze zijn, en een verslaving maakt het moeilijk om later nog vrij te kiezen. De overheid beschermt mensen dan tegen keuzes die vooral henzelf schaden. In les 4.4 zie je dat precies dáár het debat over **betutteling** over gaat.

Hoe groot is het probleem écht?

Uit de Jongerenmonitor van het Trimbos-instituut blijkt dat in 2023 ongeveer **1 op de 5 jongeren** (21,7%) van 12 tot en met 25 jaar in het afgelopen jaar een vape gebruikte. Van de jongeren die elke maand vapen, rookt ruim twee op de drie (69,1%) ook elke maand een sigaret. Juist bij jongeren is dit extra relevant: hersenen zijn tot ver in de twintiger jaren nog in ontwikkeling, en een verslaving op jonge leeftijd heeft een langere periode om schade te doen.

Let op bij het vergelijken van cijfers: het Trimbos-instituut vraagt of jongeren in het afgelopen jaar een vape hebben gebruikt (ook één keer telt mee). Het CBS, in de tabel in les 4.4, vraagt of jongeren dagelijks of af en toe vapen, en gebruikt andere leeftijdsgroepen. Die percentages kun je dus niet zomaar met elkaar vergelijken.

En Red Bull? Energiedrank en de leeftijdsgrens

Bij energiedrank gaat het niet alleen om suiker, maar vooral om cafeïne: een blikje bevat ongeveer evenveel als een kop koffie. Voor jongeren kan dat slecht zijn voor slaap en concentratie. De frisdrankbelasting uit les 4.2 doet daar weinig aan: die is voor elk drankje even hoog, ook voor suikervrije energiedrank. Nederland heeft geen wettelijke leeftijdsgrens voor energiedrank; sommige supermarkten verkopen het uit zichzelf niet aan kinderen onder de 14. In Polen, Litouwen, Letland, Roemenië en Hongarije is verkoop aan jongeren onder de 18 wél verboden. Zo'n leeftijdsgrens is paternalisme (les 4.4): de overheid beschermt jongeren tegen een keuze die vooral henzelf raakt.

Overheidsfalen

Marktfalen is niet de enige mogelijke fout in dit verhaal: ook de overheid kan er naast zitten. Dit heet **overheidsfalen** : een ingreep die niet (goed) het beoogde doel bereikt, bijvoorbeeld doordat mensen de maatregel omzeilen (denk aan smaakjesvapes die illegaal via sociale media of uit het buitenland worden gekocht), of doordat een heffing vooral geld oplevert voor de schatkist zonder het gedrag echt te veranderen. Een goede overheidsmaatregel weegt dus niet alleen het marktfalen, maar ook het risico op overheidsfalen.

Extern effect of niet?

Gevolg van vapen	Wie heeft er last van?	Extern effect?
Damp die anderen inademen	mensen in de buurt	ja
Weggegooide wegwerpvapes (batterijen, nicotine)	het milieu, iedereen	ja
Zorgkosten bij ziekte later	alle premiebetalers	ja, omdat we de zorg samen betalen
Verslaving, slechter slapen	de gebruiker zelf	nee: de koper draagt het zelf

Doordenker: Wat als iedereen zijn eigen zorg betaalt?

Voor wie verder wil denken · geen toetsstof

Je leerde in deze les dat zorgkosten van vapen alleen een extern effect zijn omdat we de zorg in Nederland samen verzekeren. Stel nu dat er géén collectieve zorgverzekering zou zijn: iedereen betaalt zijn eigen zorgkosten volledig zelf.

1. Welke negatieve externe effecten van vapen blijven er in die situatie nog over? Noem er twee.
2. Wordt het economische argument "de overheid moet ingrijpen vanwege marktfalen" in die situatie sterker of zwakker? Leg uit.
3. Welk ander argument voor overheidsingrijpen bij jongeren blijft dan nog over? Leg uit waarom dat geen argument over externe effecten is.

Kernbegrippen

Marktfalen

De situatie waarin de vrije markt niet vanzelf tot de beste uitkomst voor de samenleving als geheel leidt, bijvoorbeeld doordat externe kosten of baten niet in de prijs zitten. Daardoor wordt er te veel (of te weinig) van een product gemaakt en gekocht. Let op: marktfalen gaat over verspilling, niet over de vraag of een uitkomst eerlijk is.

Extern effect (herhaling thema 3)

Een gevolg van productie of consumptie dat neerslaat bij iemand die niet bij de transactie betrokken was, en dat niet in de prijs is verrekend.

Negatief extern effect (herhaling thema 3)

Een nadelig gevolg voor anderen dan koper en verkoper dat niet in de prijs zit, zoals damp die anderen inademen of afval van weggegooide wegwerpvapes. Een bijzonder geval zijn zorgkosten: omdat we de zorg in Nederland samen verzekeren, betalen alle premiebetalers mee als iemand ziek wordt door vapen of veel suiker.

Positief extern effect (herhaling thema 3)

Een voordeel voor derden dat niet in de prijs van een product of dienst zit, zoals de bescherming die een gevaccineerd persoon aan anderen biedt.

Paternalisme

Overheidsbeleid dat mensen beschermt tegen keuzes die vooral henzelf schaden, zoals het smaakjesverbod dat jongeren moet beschermen tegen verslaving. Tegenstanders noemen dit betutteling.

Overheidsfalen

Een overheidsmaatregel die het beoogde doel niet (goed) bereikt, bijvoorbeeld doordat mensen de regel omzeilen.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Leg uit wat een 'extern effect' is, in je eigen woorden.

2. Noem twee kosten van vapes die niet in de winkelprijs van een vape zitten.

3. Is een negatief extern effect hetzelfde als een persoonlijk risico dat je zelf neemt? Leg uit.

4. Wat is marktfalen?

5. Noem een voorbeeld van een negatief extern effect van energiedrank-gebruik onder jongeren.

Reactie van een winkelier

> “Door het smaakjesverbod kopen jongeren hun smaakjesvapes nu gewoon via sociale media of in het buitenland. Zo lost de overheid niets op, ze duwt het probleem gewoon ergens anders naartoe.”
>
> — Eigenaar van een buurtwinkel

6. Gebruik de bron. Is deze uitspraak een feit of een mening? Leg uit.

Zilver: Toepassing & Rekenen

7. Leg uit waarom de vrije markt bij vapes en energiedrank niet vanzelf tot de "juiste" prijs komt.

8. Waarom wil de overheid jongeren extra beschermen tegen vapen, ook als de schade vooral henzelf treft?

9. Geef een voorbeeld van een positief extern effect, als tegenhanger van de negatieve voorbeelden uit deze les.

10. Leg uit waarom de winkelprijs van een vape lager ligt dan de "echte" maatschappelijke prijs.

Reactie van een longarts

> “Zoete smaakjes lokken jongeren. Hoe moeilijker we het maken om aan smaakjesvapes te komen, hoe minder jongeren beginnen met vapen. Dat redt op termijn levens.”
>
> — Longarts in een interview

11. Vergelijk deze mening met die van de winkelier (vorige vraag). Beide gaan over hetzelfde smaakjesverbod. Leg uit waarom het belangrijk is om beide standpunten te kennen voordat je zelf een mening vormt.

Goud: Analyse & Evaluatie – de uitdaging

12. (Verdieping) Leg het verschil uit tussen 'marktfalen' en 'overheidsfalen'.

13. (Verdieping) Beoordeel: is het smaakjesverbod op vapes vooral een reactie op marktfalen, of speelt er ook iets anders mee? Onderbouw.

14. (Verdieping) Leg uit hoe een zwarte markt in smaakjesvapes een voorbeeld van overheidsfalen zou kunnen zijn.

15. Is het reëel om te verwachten dat één maatregel (zoals een verbod) een negatief extern effect helemaal oplost? Onderbouw met een economisch argument.

16. (Verdieping) Waarom kan overheidsingrijpen soms zelf ook tot problemen leiden (overheidsfalen)?

Les 4.2 — Accijns en verbruiksbelasting: de prijs als wapen tegen externe effecten

Leerdoel: Je legt het verschil uit tussen accijns en verbruiksbelasting. Je legt uit hoe zo'n belasting ervoor zorgt dat de schade voor anderen alsnog in de prijs meetelt. Je berekent het effect van een belasting op de prijs (zonder btw, tenzij de opgave de btw noemt). Je legt uit waarom een hogere prijs bij een verslavend product minder effect heeft dan bij een product met alternatieven.

Theorie & uitleg

Als de winkelprijs van een product niet alle kosten voor de samenleving dekt (les 4.1), kan de overheid de prijs verhogen met een extra belasting op dat ene product. In Nederland zijn daar twee soorten van.

Definitie: accijns en verbruiksbelasting

Accijns is een extra belasting op een paar specifieke producten: **tabak, alcohol en brandstof** . De accijns komt bovenop de btw. Producenten en importeurs dragen de accijns af aan de overheid, maar berekenen die (meestal grotendeels) door in de prijs die jij betaalt.

Op frisdrank en energiedrank zit geen accijns, maar **verbruiksbelasting** (voluit: verbruiksbelasting op alcoholvrije dranken). Die werkt op dezelfde manier: een vast bedrag per liter, bovenop de prijs.

Het doel van beide is vaak niet (alleen) geld ophalen, maar gedrag beïnvloeden: door een product duurder te maken, daalt de gevraagde hoeveelheid.

En vapes dan?

Op vapes en e-liquids zit in Nederland (nog) **geen accijns** . Het kabinet wil dat er een accijns op e-sigaretten komt in de hele EU, met eventueel een eigen Nederlandse heffing als dat niet lukt. Tot die tijd probeert de overheid vapen vooral met regels te beperken: het smaakjesverbod, een verbod op online verkoop (sinds juli 2023) en een verbod op verkoop in supermarkten (sinds juli 2024).

Waarom werkt een belasting tegen externe effecten?

Met een accijns of verbruiksbelasting wordt de schade voor anderen (een negatief extern effect) alsnog in de prijs verwerkt. De prijs komt dan dichter bij de **maatschappelijke kosten** uit thema 3: de productiekosten plus de kosten voor anderen, zoals de zorgkosten die we samen betalen. Een hogere prijs zorgt er vaak voor dat mensen minder van het product kopen.

Actueel: de belasting op frisdrank en een mogelijke suikertaks

Sinds 1 januari 2024 is de verbruiksbelasting op alcoholvrije dranken fors hoger: het tarief ging van ongeveer 9 cent naar ruim 26 cent per liter (van €8,83 naar €26,13 per 100 liter). Op een blikje energiedrank van 0,25 liter is dat ongeveer 6,5 cent. Mineraalwater is sinds 2024 helemaal vrijgesteld.

Het tarief is voor élke frisdrank hetzelfde, met of zonder suiker: een blikje suikervrije energiedrank betaalt evenveel als een blikje met suiker. Officieel is het dus géén suikertaks. Het kabinet werkt wel aan een belasting die naar het suikergehalte kijkt (en aan een suikerbelasting op eten), maar die is bij het maken van deze les nog niet ingevoerd.

Rekenafspraak over de btw

Bij	Zo reken je	Voorbeeld
Accijns en verbruiksbelasting (thema 4)	Zonder btw, tenzij de opgave de btw noemt.	€1,10 + €0,065 = €1,165
Importheffing (thema 3, les 3.5)	Mét btw: eerst heffing bij de waarde optellen, dan 21% btw over dat totaal.	(€20 + €3) × 1,21 = €27,83

Waarom het verschil? Bij de importheffing staat de btw in de regel zelf; bij accijns laten we hem weg om het rekenen overzichtelijk te houden (in het echt betaal je ook daarover btw).

Werkt een hogere prijs altijd?

Hoe sterk een belasting werkt, hangt af van hoe gevoelig kopers zijn voor een hogere prijs. Bij een **verslavend product** (zoals sigaretten) reageren kopers weinig op de prijs: gebruikers blijven het kopen, ook als het duurder wordt. Bij een product met makkelijke alternatieven (zoals frisdrank: je kunt ook water drinken) reageren kopers veel sterker: bij een hogere prijs kiezen ze eerder iets anders.

Maar let op: **jongeren** reageren sterker op de prijs dan volwassenen. Ze hebben minder geld en zijn vaak nog niet (zwaar) verslaafd. Een hogere prijs is daarom juist een van de maatregelen die goed werkt om te voorkomen dat jongeren beginnen met roken.

Internaliseren van externe effecten

Het alsnog in de prijs verwerken van de schade voor anderen (zie hierboven: "Waarom werkt een belasting tegen externe effecten?") noemen economen **internaliseren** : een extern effect wordt alsnog "naar binnen" gehaald, in de prijs die de gebruiker betaalt.

De prijselasticiteit van de vraag (verrijking, geen toetsstof)

Economen drukken deze gevoeligheid uit in de **prijselasticiteit van de vraag** : het percentage waarmee de gevraagde hoeveelheid verandert, gedeeld door het percentage waarmee de prijs verandert. Is die uitkomst (zonder min-teken) kleiner dan 1, dan is de vraag inelastisch; is hij groter dan 1, dan is de vraag elastisch.

Voorbeeld: de prijs stijgt met 20%, en de gevraagde hoeveelheid daalt met 8%. Prijselasticiteit = -8% ÷ 20% = -0,4. Omdat 0,4 kleiner is dan 1, is de vraag hier inelastisch.

Verbruiksbelasting op frisdrank, per 100 liter

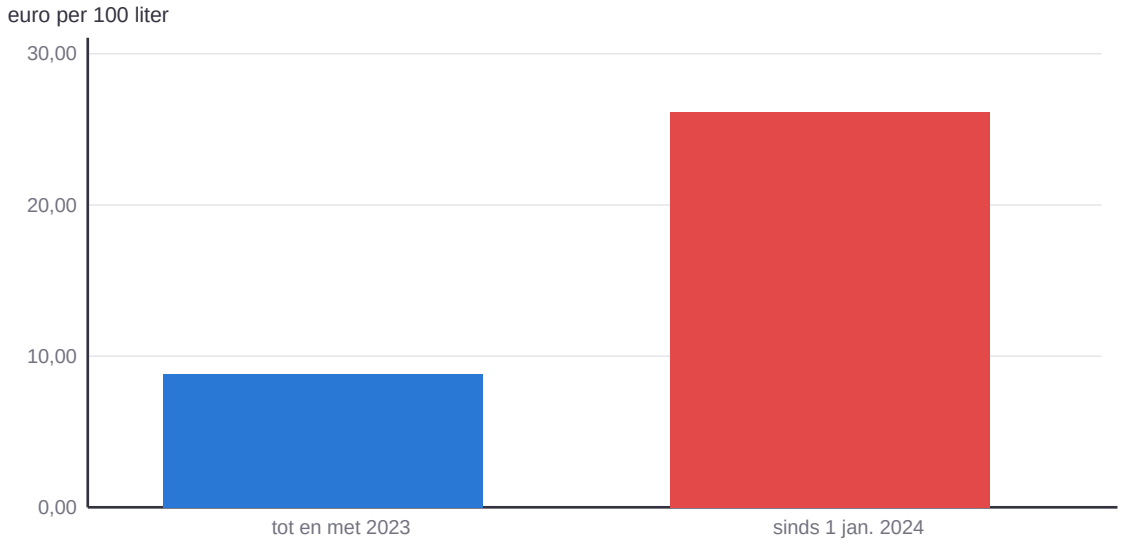

Op een blikje van 0,25 liter is dat nu ongeveer 6,5 cent. Mineraalwater is sinds 2024 vrijgesteld.

Bron: Belastingdienst (tarieven zoals genoemd in de les)

Doordenker: Levert een hogere accijns meer of minder op?

Voor wie verder wil denken · geen toetsstof

Een pakje sigaretten kost €10,-. Daarvan is €6,- accijns (btw laten we buiten beschouwing). Er worden per jaar 100 miljoen pakjes verkocht. De overheid verhoogt de accijns naar €7,- per pakje en de verkopers berekenen dat volledig door. Deze opdracht bouwt voort op de verdieping over de prijselasticiteit. De getallen zijn verzonnen en afgerond.

1. Met hoeveel procent stijgt de prijs van een pakje?
2. De prijselasticiteit van de vraag is -0,4. Met hoeveel procent daalt de verkoop, en hoeveel pakjes worden er nog verkocht?
3. Bereken de accijnsopbrengst vóór en na de verhoging. Stijgt of daalt de opbrengst, en met hoeveel?
4. Doe hetzelfde als de prijselasticiteit -1,5 zou zijn. Leg uit waarom de uitkomst nu anders is.

Kernbegrippen

Accijns

Een extra belasting op een paar specifieke producten (in Nederland: tabak, alcohol en brandstof), bovenop de btw, vaak om gedrag te beïnvloeden. Op vapes zit (nog) geen accijns.

Internaliseren van externe effecten

Het alsnog meenemen van een extern effect in de prijs die de gebruiker betaalt, bijvoorbeeld via een accijns.

Verbruiksbelasting (op alcoholvrije dranken)

De Nederlandse extra belasting op frisdrank, energiedrank en sap: sinds 2024 €26,13 per 100 liter, voor dranken met en zonder suiker. Mineraalwater is vrijgesteld.

Prijselasticiteit van de vraag (Doordenker)

Een maat voor hoe gevoelig de gevraagde hoeveelheid van een product is voor een prijsverandering: % verandering hoeveelheid ÷ % verandering prijs. Verrijking: geen toetsstof in leerjaar 2.

Elastische vraag

Een vraag die sterk verandert bij een prijsstijging: de gevraagde hoeveelheid verandert procentueel meer dan de prijs (prijselasticiteit zonder min-teken groter dan 1). Vaak bij producten met makkelijke alternatieven.

Inelastische vraag

Een vraag die weinig verandert bij een prijsstijging, vaak bij verslavende of noodzakelijke producten. Jongeren reageren meestal sterker op de prijs dan volwassenen.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is een accijns, en op welke producten wordt accijns geheven?

2. Met hoeveel is de verbruiksbelasting op frisdrank en energiedrank sinds 1 januari 2024 ongeveer gestegen?

3. Waarom heft de overheid accijns op bepaalde producten?

4. Wat betekent het dat een producent de accijns "doorberekent" aan de consument?

Zilver: Toepassing & Rekenen

5. (Verdieping) Leg uit wat 'internaliseren van een extern effect' betekent.

6. Waarom betaalt uiteindelijk vooral de consument de accijns, terwijl de producent die afdraagt?

7. Leg uit waarom de Nederlandse verbruiksbelasting op frisdrank officieel geen "suikertaks" wordt genoemd.

8. Geef een reden waarom een overheid ondanks alle goede bedoelingen ook belastinginkomsten als motief kan hebben bij een accijnsverhoging.

9. Leg uit waarom de accijns op een verslavend product hoger moet zijn dan bij een niet-verslavend product om hetzelfde effect te bereiken.

10. Wat is het verschil tussen een vast tarief per liter (zoals de huidige verbruiksbelasting) en een getrapte heffing (een echte suikertaks)?

Goud: Analyse & Evaluatie – de uitdaging

11. (Verdieping) Wat is een 'inelastische vraag', en waarom is dit relevant voor accijnsbeleid op verslavende producten?

12. Beoordeel: is een even hoge verbruiksbelasting op alle frisdranken (ongeacht suikergehalte) economisch gezien de beste manier om suikergebruik te verminderen?

13. Leg uit hoe een te lage accijns op een verslavend product tot voortdurend marktfalen kan blijven leiden.

14. Vergelijk accijns met een verbod (zoals het smaakjesverbod): welk voordeel heeft accijns ten opzichte van een verbod?

Rekenopdrachten

1. Een blikje energiedrank kost €1,10 zonder verbruiksbelasting. De belasting is €0,26 per liter, op een blikje van 0,25 liter. Wat is de nieuwe prijs (btw laten we buiten beschouwing)?

Antwoord (€):

2. Een fles wijn kost €5,- zonder accijns. Er komt €1,- accijns bij. Met hoeveel procent stijgt de prijs (zonder btw)?

Antwoord (%):

3. Een pakje sigaretten kost €8,- en wordt door een accijnsverhoging €10,-. Met hoeveel procent is de prijs gestegen?

Antwoord (%):

4. De verbruiksbelasting op frisdrank ging in 2024 van €0,09 naar €0,26 per liter. Met hoeveel procent is dit gestegen (afgerond op hele procenten)?

Antwoord (%):

5. Een fles frisdrank van 1,5 liter krijgt €0,26 per liter aan verbruiksbelasting. Hoeveel belasting zit er op de hele fles?

Antwoord (€):

6. Een fles sterke drank kost €10,- zonder accijns. De accijns verhoogt de prijs met 60%. Wat is de nieuwe prijs (zonder btw)?

Antwoord (€):

7. Een frisdrankfabrikant verkoopt 2.000 blikjes energiedrank van 0,25 liter per maand. Bij €0,065 verbruiksbelasting per blikje, hoeveel belasting draagt de fabrikant in totaal per maand af?

Antwoord (€):

8. Een pakje shag kost na een accijnsverhoging van 30% €9,10 (zonder btw). Wat was de prijs vóór de verhoging?

Antwoord (€):

9. (Verrijking, geen toetsstof) Bij een prijsstijging van 20% daalt de gevraagde hoeveelheid met 8%. Wat is de prijselasticiteit van de vraag (als negatief getal)?

Antwoord:

10. Een blikje van €1,10 wordt door de belasting €1,165. Met hoeveel procent stijgt de prijs (1 decimaal)?

Antwoord (%): _____

31. Een blikje energiedrank kost in de winkel €1,50, inclusief verbruiksbelasting (€0,065 per blikje) en 21% btw over (prijs + verbruiksbelasting). Wat is de prijs zonder verbruiksbelasting en zonder btw (afgerond op 2 decimalen)?

Antwoord (€): _____

32. Een fles wijn kost €7,26 inclusief 21% btw. Daarin zit €0,88 accijns (verzonnen, afgeronde getallen). Hoeveel procent van de prijs zonder btw is accijns (afgerond op 1 decimaal)?

Antwoord (%): _____

Les 4.3 — Subsidies: belonen in plaats van straffen

Leerdoel: Je legt uit hoe subsidies gezond gedrag stimuleren. Je vergelijkt subsidies met accijns als instrument van de overheid. Je legt uit wat de rijksbegroting is: de inkomsten en uitgaven van de overheid.

Theorie & uitleg

Accijns (les 4.2) werkt met een stok: ongezond gedrag duurder maken. Maar de overheid heeft ook een wortel: het gedrag dat ze juist wíl stimuleren, goedkoper of makkelijker maken. Vaak gebeurt dat met een **subsidie** . Denk aan het Jeugdfonds Sport & Cultuur, dat de contributie van de sportclub betaalt, of een subsidie op een warmtepomp.

Definitie: subsidie

Een **subsidie** is een geldbedrag dat de overheid geeft aan bedrijven, instellingen of burgers om bepaald gedrag of bepaalde producten te stimuleren. Een subsidie verlaagt de prijs die de gebruiker betaalt, of maakt iets helemaal gratis.

Definitie: positief extern effect

Subsidies passen vaak bij een **positief extern effect** (herhaling thema 3): een voordeel voor anderen dat niet in de prijs zit. Als jij vaker fietst in plaats van met de auto te gaan, profiteer jij daarvan zelf (je wordt fitter), maar ook anderen: minder drukte en minder uitstoot op de weg. En omdat we de zorg samen verzekeren, drukt een gezondere leefstijl ook de zorgkosten die alle premiebetalers delen. Zonder subsidie kijkt iedereen alleen naar zijn eigen voordeel, en wordt er dus minder voor het gezonde alternatief gekozen dan goed is voor de samenleving.

Burgerschap — Je mag meedoen

Een subsidie zorgt er soms voor dat iemand ergens wél aan mee kan doen: sporten bij een club, op muziekles of zwemles, meedoen ook als je thuis weinig geld hebt. Zo blijft meedoen niet afhankelijk van hoeveel je ouders verdienen.

Verdieping: belastingvrij water naast belasting op frisdrank

Naast de verhoogde verbruiksbelasting op frisdrank (les 4.2) koos de overheid ook voor een soort "wortel": sinds 1 januari 2024 is **mineraalwater volledig vrijgesteld** van deze verbruiksbelasting. Strikt genomen is dat geen subsidie (de overheid geeft geen geld, ze heft alleen geen belasting), maar het werkt wel vergelijkbaar: water wordt relatief goedkoper vergeleken met frisdrank en energiedrank. Een combinatie van stok én wortel.

Definitie: waar komt het belastinggeld eigenlijk terecht?

Je zag in les 4.2 dat de overheid geld ophaalt via accijns en andere belastingen, en in deze les dat ze geld uitgeeft via subsidies. Dat gebeurt niet zomaar: elk jaar maakt de overheid een **begroting** (rijksbegroting): een overzicht, goedgekeurd door het parlement (eerst de Tweede Kamer, daarna de Eerste Kamer), van alle verwachte inkomsten (vooral belastingen zoals accijns, btw en loonbelasting) en alle geplande uitgaven (zoals zorg, onderwijs, subsidies en uitkeringen) voor het komende jaar.

Een hogere accijns op tabak of belasting op frisdrank levert de overheid dus niet alleen "gedragsverandering" op, maar ook geld. Dat geld is niet vooraf voor één doel bestemd: het gaat naar

de algemene begroting, en het parlement beslist elk jaar mee waar het naartoe gaat, bijvoorbeeld naar zorg, onderwijs of subsidies zoals in deze les.

Begrotingstekort, begrotingsoverschot en staatsschuld

Geeft de overheid in een jaar meer uit dan er binnenkomt, dan ontstaat een **begrotingstekort** , en moet zij daarvoor lenen. Al die leningen bij elkaar vormen de **staatsschuld** : het totale bedrag dat de overheid nog moet terugbetalen. Geeft de overheid juist minder uit dan er binnenkomt, dan is er een **begrotingsoverschot** , en kan de staatsschuld dalen. In leerjaar 3 kom je hier uitgebreider op terug.

Wie betaalt de subsidie eigenlijk?

Subsidiegeld komt niet uit het niets: het wordt betaald uit belastinginkomsten. In Nederland gaan alle belastingen (btw, loonbelasting, accijns op tabak, belasting op frisdrank) op één grote hoop: de rijksbegroting (zie hierboven). De opbrengst van de belasting op frisdrank is dus niet automatisch bestemd voor gezonde subsidies. Sommige mensen willen dat wel: ze willen de opbrengst **oormerken** , oftewel vastleggen dat het geld naar een bepaald doel gaat. Een kritische vraag: zou dat eerlijker zijn? En is het eerlijk dat een vaste belasting per liter mensen met weinig geld relatief harder raakt?

Stok en wortel: accijns en subsidie vergeleken

	Accijns / verbruiksbelasting (stok)	Subsidie (wortel)
Wat doet de overheid?	maakt ongewenst gedrag duurder	maakt gewenst gedrag goedkoper
Past bij	een negatief extern effect	een positief extern effect
Geld	levert de overheid geld op	kost de overheid geld
Voorbeeld	accijns op tabak, belasting op frisdrank	Jeugdfonds Sport & Cultuur, subsidie op een warmtepomp

Waar gaat het belastinggeld naartoe? Uitgaven van het Rijk in 2027

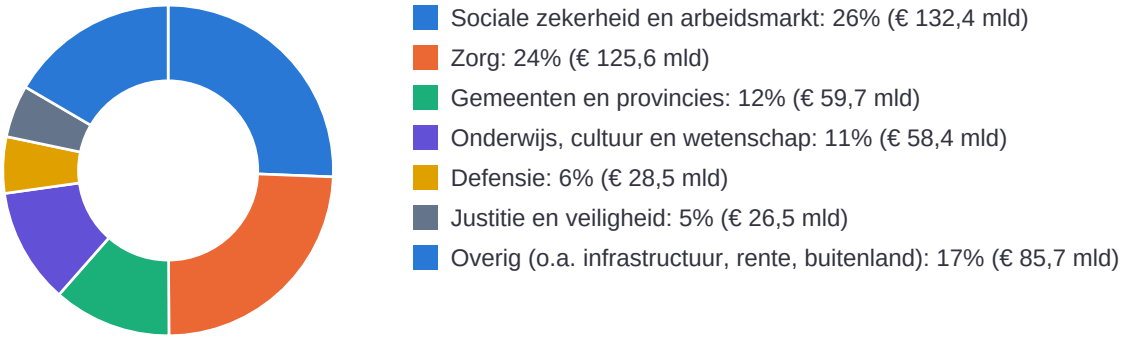

Bron: Rijksoverheid, Miljoenennota 2027 (Prinsjesdag 2026)

Doordenker: Hoeveel kost één extra warmtepomp?

Voor wie verder wil denken · geen toetsstof

Een gemeente geeft €1.000,- subsidie per warmtepomp. Er komen 500 aanvragen binnen. Uit onderzoek blijkt dat 300 van deze 500 huishoudens de warmtepomp óók zonder subsidie hadden

gekocht. Economen noemen dit het meeneemeffect: mensen krijgen subsidie voor iets wat ze toch al van plan waren. De getallen zijn verzonnen.

1. Hoeveel kost de subsidieregeling de gemeente in totaal?
2. Hoeveel warmtepompen zijn er door de subsidie extra gekocht? Bereken de kosten per extra warmtepomp.
3. Bedenk twee manieren waarop de gemeente het meeneemeffect kan verkleinen, en noem bij één van de twee een nadeel.

Kernbegrippen

Subsidie

Een geldbedrag dat de overheid geeft aan bedrijven, instellingen of burgers om bepaald gedrag of bepaalde producten te stimuleren.

Oormerken (Doordenker)

Vastleggen dat de opbrengst van een belasting naar één bepaald doel gaat. In Nederland gebeurt dat meestal niet: belastingen gaan naar de algemene rijksbegroting.

Begroting (rijksbegroting)

Het jaarlijkse, door het parlement (Tweede en Eerste Kamer) goedgekeurde overzicht van de verwachte inkomsten (belastingen) en geplande uitgaven van de overheid.

Begrotingstekort en begrotingsoverschot

Een begrotingstekort ontstaat als de overheid in een jaar meer uitgeeft dan er binnenkomt; een begrotingsoverschot als er juist meer binnenkomt dan wordt uitgegeven.

Staatsschuld

Het totale bedrag dat de overheid heeft geleend (onder andere om begrotingstekorten te dekken) en nog moet terugbetalen.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is een subsidie?

2. Noem één voorbeeld van een subsidie uit deze les.

3. Leg uit wat een 'positief extern effect' is.

4. Wat is het effect van een subsidie op de prijs voor de gebruiker?

5. Noem een voorbeeld van een positief extern effect van sporten.

Zilver: Toepassing & Rekenen

6. Leg uit waarom de overheid bij een positief extern effect juist wil stimuleren in plaats van straffen.

7. Waarom is de vrijstelling van verbruiksbelasting op mineraalwater een voorbeeld van "wortel" naast de "stok" van hogere frisdrankbelasting?

8. Waar komt het geld voor subsidies meestal vandaan?

9. Geef een risico van een subsidieregeling die niet goed gericht is.

10. Leg uit waarom een subsidie op sportcontributie de deelname aan sport kan verhogen.

11. Waarom kan het combineren van subsidie en accijns een sterker effect hebben dan het gebruik van maar één instrument?

12. De overheid krijgt geld binnen via accijns en verbruiksbelasting. Noem één uitgave uit de begroting die met belastinggeld wordt betaald, en leg uit wie de begroting moet goedkeuren.

Goud: Analyse & Evaluatie – de uitdaging

13. Sommige mensen vinden dat de opbrengst van de accijns op tabak en de belasting op frisdrank helemaal naar gezondheid (bijv. sportsubsidies) moet gaan. Beoordeel dit voorstel.

14. Leg uit waarom subsidie en accijns vaak samen worden ingezet, in plaats van maar één van de twee.

15. Bedenk een situatie waarin een subsidie averechts kan werken (het tegenovergestelde effect heeft van wat bedoeld was).

Rekenopdrachten

1. Een sportcontributie kost €120,- per jaar. Het Jeugdfonds vergoedt 100%. Hoeveel betaal je zelf?

Antwoord (€): _____

2. Een fietsabonnement kost normaal €15,- per maand. Met gemeentelijke subsidie krijg je 40% korting. Wat betaal je per maand?

Antwoord (€): _____

3. Een gemeente betaalt €0,60 subsidie per zwemles voor kinderen zonder zwemdiploma. In een zwembad krijgen 25 kinderen 2 keer per week les. Hoeveel subsidie kost dit per week?

Antwoord (€): _____

4. Op een liter mineraalwater zat tot 2024 ongeveer €0,09 verbruiksbelasting; sinds 2024 is dat €0,-. Met hoeveel procent daalde de belasting?

Antwoord (%): _____

5. Een gemeente geeft jongeren 75% korting op een sportabonnement van €200,- per jaar. Wat betaal je zelf?

Antwoord (€): _____

6. Stel: een warmtepomp kost €9.000,- zonder subsidie en €3.600,- met subsidie. Hoeveel procent van de prijs betaalt de overheid?

Antwoord (%): _____

7. Een gemeente subsidieert 500 fietsen met €150,- per fiets. Wat is het totale subsidiebedrag?

Antwoord (€): _____

8. Een sportabonnement kost €25,- per maand. Met subsidie betaal je nog €10,-. Hoeveel procent van de kosten wordt gesubsidieerd?

Antwoord (%): _____

9. Een gemeente geeft een sportclub €0,40 subsidie per jeugdlid per week. De club heeft 300 jeugdleden. Hoeveel subsidie krijgt de club per week?

Antwoord (€): _____

10. Een gezin bespaart €45,- per maand dankzij subsidie op sport en fruit samen. Hoeveel is dat op jaarbasis?

Antwoord (€): _____

31. Een warmtepomp kost €9.000,-. De subsidie is 30% van de prijs, maar maximaal €2.500,-. Hoeveel betaal je zelf?

Antwoord (€): _____

32. Een gemeente heeft €12.000,- per jaar voor sportsubsidie. Elk jeugdlid krijgt €0,40 per week, 40 weken per jaar. Hoeveel jeugdleden kan de gemeente maximaal subsidiëren?

Antwoord: _____

33. Door een subsidie daalt de contributie van een sportclub van €200,- naar €120,- per jaar. Daardoor stijgt het aantal jeugdleden van 250 naar 300. Hoeveel kost de subsidie de gemeente per jaar in totaal?

Antwoord (€): _____

Les 4.4 — Betutteling of bescherming? Het grote overheidsdebat

Leerdoel: Je legt het verschil uit tussen ingrijpen vanwege schade voor anderen (een extern effect) en het beschermen van mensen tegen zichzelf (betutteling of bescherming). Je interpreteert data over overheidsingrijpen kritisch (samenhang is geen oorzaak). Je onderbouwt een standpunt in een debat over de rol van de staat.

Theorie & uitleg

Definitie: betutteling

Betutteling is het verwijt dat de overheid zich te veel bemoeit met persoonlijke keuzes van burgers, ook als die keuzes vooral henzelf raken. Het smaakjesverbod op vapes en de hogere belasting op frisdrank roepen dit verwijt op: wie zelf wil vapen of frisdrank drinken, mag dat toch gewoon zelf weten?

Voorstanders noemen zo'n regel **bescherming** : de overheid beschermt mensen, vooral jongeren, tegen een keuze die henzelf schaadt. Dat is iets anders dan ingrijpen bij een **extern effect** (les 4.1): dan beschermt de overheid anderen , bijvoorbeeld tegen meeroken of tegen zorgkosten die we samen betalen. De vraag waar precies de grens ligt tussen "bemoeizucht" en "bescherming" staat centraal in het debat van deze les.

Burgerschap — Je mag jezelf zijn

Hoe je met je eigen lichaam en gezondheid omgaat, is voor een groot deel jouw eigen zaak. Tegelijk raakt die keuze soms ook anderen, bijvoorbeeld via de zorgkosten die we samen betalen. Precies dat spanningsveld maakt dit zo'n mooi debat.

Bescherming of betutteling?

Het smaakjesverbod is vooral bedoeld om **jongeren tegen zichzelf te beschermen** : zoete smaken maken vapen aantrekkelijk, en jongeren schatten het risico op verslaving vaak te laag in. De overheid gedraagt zich dan een beetje als een ouder. Wie dat goed vindt, spreekt van **bescherming** ; wie het daar niet mee eens is, noemt het **betutteling** . (Economen gebruiken hiervoor ook het woord paternalisme, van het Latijnse pater : vader.)

Het debat gaat dus eigenlijk over twee vragen: (1) hoe groot is de schade voor anderen (externe effecten)? en (2) mag de overheid mensen tegen zichzelf beschermen, en geldt dat voor volwassenen net zo goed als voor minderjarigen?

Rechtsstaat: ook de overheid moet zich aan de regels houden

Een tabaksfabrikant stapte naar de rechter: volgens het bedrijf mocht de Staat het smaakjesverbod niet invoeren. Op 6 november 2024 oordeelde de rechtbank Den Haag dat het verbod wél mocht. Het verbod beperkt de vrije handel binnen de EU, maar volgens de rechter is dat gerechtvaardigd om de gezondheid van jongeren te beschermen: de maatregel is geschikt, noodzakelijk en niet zwaarder dan nodig. In een rechtsstaat kan een bedrijf of burger dus een besluit van de overheid laten toetsen door een onafhankelijke rechter.

De machtenscheiding: wie doet wat bij het smaakjesverbod?

In een democratische rechtsstaat is de macht verdeeld over drie delen, zodat niemand alle macht in handen heeft. Dat heet de machtenscheiding (of trias politica). Bij het smaakjesverbod zie je ze alle drie aan het werk:

- **Wetgevende macht** (regering en parlement): de regering en de Tweede en Eerste Kamer maakten samen de Tabaks- en rookwarenwet. Op basis van die wet stelde de regering de regels over smaakjes vast; sinds 1 januari 2024 mogen winkels alleen nog vapes met tabakssmaak verkopen.
- **Uitvoerende macht** (regering en ministeries): de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) controleert of winkels zich aan het verbod houden en kan een boete opleggen.
- **Rechterlijke macht** (onafhankelijke rechters): de rechtbank Den Haag toetste in 2024 of het verbod wel mocht, en oordeelde dat het was toegestaan.

Ook burgers hebben invloed: ze kiezen de Tweede Kamer, kunnen reageren op een wetsvoorstel (internetconsultatie), en kunnen hun Kamerleden mailen of een petitie aanbieden.

Bron:

CBS, Jaarrapport Landelijke Jeugdmonitor 2025 (Gezondheidsenquête/ Leefstijlmonitor). Het percentage jongeren dat zegt dagelijks of af en toe een e-sigaret te gebruiken. Volgens het CBS zette de stijging bij 12- tot 18-jarigen in 2024 niet statistisch significant door. Docent: controleer vóór gebruik of er nieuwere cijfers zijn.

Vergelijk deze cijfers niet met het Trimbos-cijfer uit les 4.1 (21,7%): het Trimbos-instituut meet of jongeren

in het afgelopen jaar

een vape gebruikten, bij 12- tot en met 25-jarigen. Dat is een andere vraag en een andere groep.

Jaar	Vapet (12 tot 18 jaar)	Vapet (18 tot 25 jaar)	Maatregel in dat jaar
2021	1,3%	2,3%	
2022	3,7%	7,3%	
2023	6,1%	13,0%	Online verkoop van vapes verboden (juli)
2024	7,6%	8,6%	Smaakjesverbod geldt in alle winkels (januari); geen vapes meer in supermarkten (juli)

Jongeren die dagelijks of af en toe vapen (de CBS-tabel als grafiek)

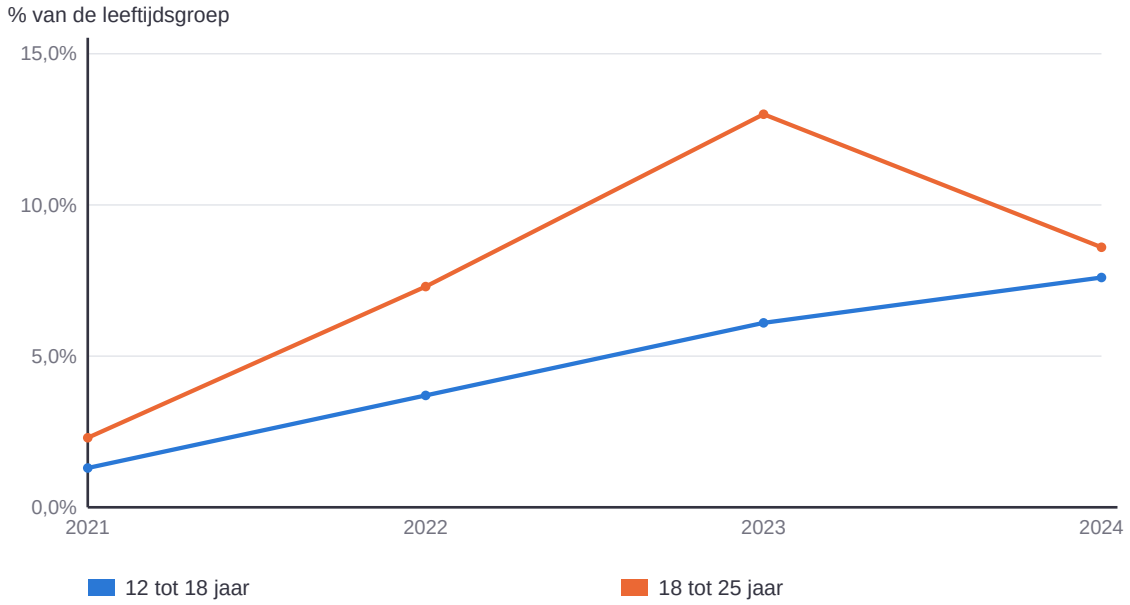

Juli 2023: online verkoop verboden. 2024: smaakjesverbod in alle winkels en geen vapes meer in supermarkten. Daalt het daarna, dan bewijst dat nog niet dat de maatregel de oorzaak is: samenhang is geen oorzaak.

Bron: CBS, Jaarrapport Landelijke Jeugdmonitor 2025

Doordenker: Ontwerp een onderzoek dat wél iets zegt

Voor wie verder wil denken · geen toetsstof

Uit de CBS-tabel in deze les kun je niet concluderen of het smaakjesverbod werkt: er veranderden meerdere regels tegelijk, en de tabel meet alleen óf jongeren vapen, niet welke smaak.

1. Ontwerp een onderzoek dat beter kan laten zien of het smaakjesverbod het vapen onder jongeren vermindert. Noem minstens drie onderdelen: wat meet je, bij wie, en waarmee vergelijk je?
2. Leg uit waarom een vergelijkingsgroep zo belangrijk is om een oorzaak aan te tonen.

Kernbegrippen

Betutteling

Het verwijt dat de overheid zich te veel bemoeit met persoonlijke keuzes van burgers, ook als die keuzes vooral henzelf raken.

Rechtsstaat

Een land waarin ook de overheid zich aan de wet moet houden en burgers en bedrijven een besluit van de overheid kunnen laten toetsen door een onafhankelijke rechter, zoals bij het smaakjesverbod (2024).

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat betekent 'betutteling' in de context van overheidsbeleid?

2. Hield het smaakjesverbod op vapes stand bij de rechter?

3. Noem één argument vóór en één argument tegen het smaakjesverbod.

4. Noem een instrument dat de overheid kan gebruiken om gedrag rond vapes en energiedrank te beïnvloeden.

5. Noem de drie machten van de machtenscheiding en geef bij elke macht aan wie dat bij het smaakjesverbod was.

Zilver: Toepassing & Rekenen

6. Leg uit waarom je uit de tabel in deze les niet zomaar kunt concluderen dat het smaakjesverbod werkt (of niet werkt).

7. Waarom is het onderscheid tussen minderjarigen en volwassenen relevant in het betuttelingsdebat?

8. Geef een economisch argument (dus niet alleen "het is slecht voor je") vóór overheidsingrijpen bij vapes en energiedrank.

9. Geef een economisch argument tégen (te veel) overheidsingrijpen.

10. Leg uit waarom een verbod niet altijd het gewenste effect heeft, ondanks goede bedoelingen.

11. Waarom is het belangrijk dat de rechter onafhankelijk is van de regering? Gebruik het voorbeeld van de tabaksfabrikant.

Goud: Analyse & Evaluatie – de uitdaging

12. Beoordeel of het smaakjesverbod, op basis van de cijfers in deze les, een geslaagde maatregel is. Onderbouw met minstens twee argumenten.

13. Leg uit hoe een combinatie van accijns, subsidie en verbod effectiever kan zijn dan één los instrument.

14. Formuleer je eigen, onderbouwde mening: waar ligt volgens jou de grens tussen bescherming en betutteling bij dit thema?

Reactie op een voorstel om vapes met smaakjes te verbieden

> “Volwassenen moeten zelf kunnen kiezen wat ze vapen. De overheid moet zich hier niet mee bemoeien — dit is gewoon betutteling.”
>
> — Eigenaar van een vapewinkel

15. Is de uitspraak van deze winkeleigenaar een feit of een mening? Leg uit.

Een tweede reactie op hetzelfde voorstel

> “Smaakjes maken vapes juist extra aantrekkelijk voor jongeren. Een verbod kan het aantal jonge gebruikers flink terugdringen.”
>
> — Kinderarts

16. Vergelijk deze reactie van de kinderarts met die van de winkeleigenaar (vorige vraag). Leg uit waarom het voor een goed onderbouwd standpunt over dit overheidsbeleid belangrijk is om beide meningen te kennen.

17. (Verdieping) Wat is een rechtsstaat? Gebruik het voorbeeld van het smaakjesverbod.

Extra rekenopdrachten

Niveau 2F

1. [2F] Een pakje shag kost €12,-. De accijns daarop is 65% van de prijs. Hoeveel euro accijns zit er ongeveer in?

Antwoord (€): _____

2. [2F] Een blikje energiedrank kost €1,20. Door de verbruiksbelasting komt er €0,07 bij. Hoeveel procent stijgt de prijs (afgerond op hele procenten)?

Antwoord (%): _____

3. [2F] Een schoolkantine verkoopt 150 flesjes water per week, met €0,20 korting per flesje dankzij subsidie. Hoeveel subsidie is dat totaal per week?

Antwoord (€): _____

4. [2F] In een (verzonnen) klas van 28 leerlingen heeft 25% weleens een vape geprobeerd. Hoeveel leerlingen zijn dat?

Antwoord: _____

5. [2F] Een fles sterke drank kost €4,50 zonder accijns. Met 80% accijns erbij, wat is de nieuwe prijs (zonder btw)?

Antwoord (€): _____

6. [2F] Een blikje frisdrank van 0,33 liter krijgt €0,26 per liter verbruiksbelasting. Hoeveel cent is dat op dit blikje?

Antwoord (cent): _____

7. [2F] Een fietssubsidie dekt 30% van een fiets van €500,-. Hoeveel euro subsidie is dat?

Antwoord (€): _____

8. [2F] Een pakje sigaretten kost €9,60 inclusief accijns. De accijns is €6,-. Hoeveel procent van de prijs is accijns?

Antwoord (%): _____

9. [2F] Een schoolkantine verkoopt 80 stuks fruit per dag, met €0,50 subsidie per stuk. Hoeveel subsidie is dat per schoolweek van 5 dagen?

Antwoord (€): _____

10. [2F] Een blikje energiedrank van 0,25 liter kost €1,10. Er komt €0,26 verbruiksbelasting per liter bij. Hoeveel cent belasting is dat per blikje?

Antwoord (cent): _____

Niveau 3F

1. [3F] Een pakje shag kost €5,- zonder accijns en btw. Door accijns wordt het 40% duurder. Een jaar later stijgt die nieuwe prijs nog eens met 10%. Wat is de uiteindelijke prijs?

Antwoord (€): _____

2. [3F] Product A stijgt in prijs van €4,- naar €6,-. Product B stijgt van €10,- naar €13,-. Welk product stijgt procentueel het hardst, en met hoeveel procent?

Antwoord (%): _____

3. [3F] De prijs van een pakje sigaretten van €12,- bestaat uit accijns, btw en overige kosten (inkoop en winst) in de verhouding 7 : 2 : 3. Hoeveel euro is accijns?

Antwoord (€): _____

4. [3F] Bij een prijsstijging van 25% daalt de vraag naar een verslavend product met 5%. Wat is de (afgeronde) prijselasticiteit van de vraag?

Antwoord: _____

5. [3F] Een subsidie verlaagt eerst de prijs met 20%, waarna de winkel de nieuwe (lagere) prijs weer met 20% verhoogt vanwege inflatie. De oorspronkelijke prijs was €30,-. Wat is de uiteindelijke prijs?

Antwoord (€): _____

6. [3F] Een fles sterke drank kost €10,- zonder accijns en btw. Er komt €6,50 accijns bij, en daarna 21% btw over het totaal (prijs + accijns). Wat is de uiteindelijke prijs?

Antwoord (€): _____

7. [3F] Volgens het CBS vapete in 2023 13,0% van de 18- tot 25-jarigen en in 2024 8,6%. Met hoeveel procent daalde het aandeel vapers (1 decimaal)?

Antwoord (%): _____

8. [3F] Stel: de zorgkosten door een ongezond product zijn €50 miljoen en stijgen twee jaar op rij met 12% per jaar (verzonnen getallen). Wat zijn de zorgkosten na 2 jaar (in miljoenen euro, afgerond op 1 decimaal)?

Antwoord (miljoen €): _____

Toetsvoorbereiding

De toets van toetsblok 2 gaat over thema 3 (Temu, Shein & de echte prijs van je kleding) en thema 4 (Vapes, Red Bull & de betuttelende overheid). Werk deze pagina's door in de week vóór de toets:

1. Lees elk leerdoel en vink het vakje aan als je het echt kunt. Twijfel je? Lees die les nog eens door en maak de opdrachten opnieuw.
2. Schrijf bij elk kernbegrip in je eigen woorden op wat het betekent, zonder te spieken. Controleer daarna bij de les of je het goed had.
3. Maak de eindquiz van beide thema's online. Je ziet meteen wat je goed en fout hebt.

Eindquiz thema 3: vlaconomie.nl/thema-3/eindquiz

Eindquiz thema 4: vlaconomie.nl/thema-4/eindquiz

Leerdoelen online afvinken: vlaconomie.nl/leerjaar2/leerdoelen

Leerdoelen — kan ik dit?

Thema 3 — Temu, Shein & de echte prijs van je kleding

Les 3.1 — Een trui voor €4,-: hoe kan dat?

- ☐ Je legt uit wat schaarste betekent.
- ☐ Je herkent de grenzen van de aarde als een vorm van schaarste.
- ☐ Je beschrijft hoe platforms als Temu en Shein met lage prijzen en slimme app-trucs inspelen op jouw koopgedrag.

Les 3.2 — Welvaart in enge zin en brede welvaart: wat is de échte prijs?

- ☐ Je legt het verschil uit tussen welvaart in enge zin en brede welvaart.
- ☐ Je past dit verschil toe op de aankoop van kleding.

Les 3.3 — Externaliteiten: de kosten die niet op het prijskaartje staan

- ☐ Je legt uit wat een negatief extern effect is.
- ☐ Je herkent voorbeelden van een negatief extern effect bij fast fashion.
- ☐ Je berekent de maatschappelijke kosten: productiekosten plus externe kosten.
- ☐ Je legt uit waarom er door negatieve externe effecten te veel van een product wordt gemaakt en gekocht.

Les 3.4 — Wereldwijde handelsstromen: hoe reist jouw trui de wereld rond?

- ☐ Je beschrijft hoe globalisering en wereldwijde handelsstromen ervoor zorgen dat kleding goedkoop bij jou terechtkomt.
- ☐ Je legt uit waarom landen zich specialiseren in verschillende stappen van de productie.

Les 3.5 — Wie bepaalt de regels? De EU en de WTO

- ☐ Je legt uit waarom de EU importheffingen instelt op goedkope pakketjes van buiten de EU.
- ☐ Je beschrijft de rol van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) bij wereldwijde handelsafspraken.
- ☐ Je legt het verschil uit tussen vrijhandel en protectionisme.

Thema 4 — Vapes, Red Bull & de betuttelende overheid

Les 4.1 — Waarom bemoeit de overheid zich met jouw vape?

- ☐ Je legt uit wat een negatief extern effect is (herhaling thema 3).
- ☐ Je herkent een negatief extern effect in de context van vapes en energiedrank.
- ☐ Je legt uit wat marktfalen is en waarom de overheid kan ingrijpen als een product schade geeft aan anderen.

Les 4.2 — Accijns en verbruiksbelasting: de prijs als wapen tegen externe effecten

- ☐ Je legt het verschil uit tussen accijns en verbruiksbelasting.
- ☐ Je legt uit hoe zo'n belasting ervoor zorgt dat de schade voor anderen alsnog in de prijs meetelt.
- ☐ Je berekent het effect van een belasting op de prijs (zonder btw, tenzij de opgave de btw noemt).
- ☐ Je legt uit waarom een hogere prijs bij een verslavend product minder effect heeft dan bij een product met alternatieven.

Les 4.3 — Subsidies: belonen in plaats van straffen

- ☐ Je legt uit hoe subsidies gezond gedrag stimuleren.
- ☐ Je vergelijkt subsidies met accijns als instrument van de overheid.
- ☐ Je legt uit wat de rijksbegroting is: de inkomsten en uitgaven van de overheid.

Les 4.4 — Betutteling of bescherming? Het grote overheidsdebat

- ☐ Je legt het verschil uit tussen ingrijpen vanwege schade voor anderen (een extern effect) en het beschermen van mensen tegen zichzelf (betutteling of bescherming).
- ☐ Je interpreteert data over overheidsingrijpen kritisch (samenhang is geen oorzaak).
- ☐ Je onderbouwt een standpunt in een debat over de rol van de staat.

Kernbegrippen — weet ik wat het betekent?

Schrijf de betekenis in je eigen woorden op. Kijk daarna bij de les of je het goed had.

Thema 3 — Temu, Shein & de echte prijs van je kleding

Schaarste

App-trucs (verleidingstechnieken)

Algoritme (in een shopping-app)

De grenzen van de aarde

Welvaart in enge zin

Brede welvaart

Hier en nu / later / elders

Extern effect (externaliteit)

Negatief extern effect

Positief extern effect

Productiekosten

Maatschappelijke kosten

Globalisering

Specialisatie

Primaire sector

Secundaire sector

Tertiaire sector

Quartaire sector

Interne markt (EU)

Importheffing (invoerrecht)

WTO (Wereldhandelsorganisatie)

Vrijhandel

Protectionisme

Thema 4 — Vapes, Red Bull & de betuttelende overheid

Marktfalen

Extern effect

Accijns

Verbruiksbelasting (op alcoholvrije dranken)

Subsidie

Begroting (rijksbegroting)

Betutteling

Deze pagina is bewust leeg gelaten.

Deze pagina is bewust leeg gelaten.